

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

NUMMER 7/8

JULI/AUGUST

1992

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af
Historisk
Samfund
for sønderjylland

Abonnementspris
125 kr. årligt incl. moms
og forsendelse.

Enkeltnumre 15 kr. pr. stk.

Ekspedition:
Historisk Samfund
for Sønderjylland,
Sekretariat,
Haderslevvej 45,
6200 Aabenraa
tlf. 74 62 46 83.

Kontortid, ti.-to. kl. 9-13.

Redaktion:
Inge Adriansen,
Museet på
Sønderborg Slot
6400 Sønderborg

Steen W. Andersen
Haderslev Museum
6100 Haderslev

Henrik Fangel (ansv.)
Institut for sønderjysk
lokalhistorie
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa

© Sønderjysk Månedsskrift
og forfatterne

Sønderjysk Månedsskrift
indtales på bånd, der kan
lånes på biblioteket

Sats/montage:
Aabenraa Fotosats ApS
Tryk: P. E. Offset & Reklame A/S,
Varde

I dette nummer:

Søren Hansen Salling.

Erindringer 1842-1891 (1) 219
Per Salling, Tåstrup, fremdrager nogle erindringer af Søren Hansen Salling - en af de mange dansksindede sønderjyder, der under fremmedherredømmet 1864-1920 med ildhu gik ind i kampen for danskheden.

»Vær agtpaagivende overfor gamle Optegnelser«

- *Evald Tang Kristensens sønderjyske dokumenter* 226
Bjørn Poulsen, Aabenraa, fortæller om nogle dokumenter, som stammer fra Evald Tang Kristensen. De siger også noget om, hvad der fandtes af historisk materiale på de sønderjyske gårde omkring århundredskiftet.

Fattigfolk på Vesteregnen i forrige århundrede 231
Knud Nielsen, Bredebro, har bearbejdet en beretning af gård-ejer og amtsforstander H. C. Hansen fra Harres i Brede sogn. Den giver et indtryk af de laveste klassers livsvilkår i sognet i slutningen af forrige århundrede.

Historiecenter Dybbøl Banke - to kommentarer 236
Reaktionerne på det nye historiecenter og dets nye form for historieformidling har været meget forskelligartede. De har spændt fra begejstring til skuffelse. To besøgende i historiecenteret, Poul Andersen, Munkemølle, og Stine Wiell, Haderslev, skriver her om deres indtryk.

Pæn og nytteløs historie? - to kommentarer 240
Boye Andersen, Nordborg, og Steen W. Andersen, Haderslev, giver et svar på den opsang, som højskolelærer Erik Lindsø gav det lokalhistoriske arbejde i Sønderjysk Månedsskrift nr. 5, s. 168-70.

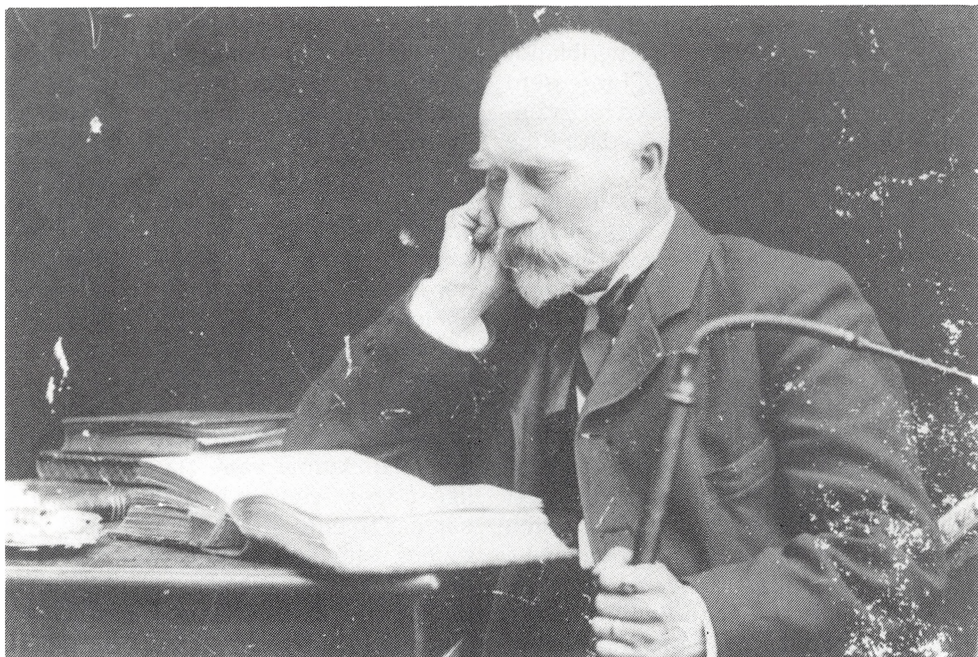
Det sker - på nordslesvigske museer 244
Museernes arrangementer i sommerperioden, bl. a. en udstilling om Zambia.

Bognyt 246

Bagsiden om forsiden:

Tang Kristensen og Sønderjylland 248
Evald Tang Kristensen har ikke kun samlet ind i Sønderjylland, således som det fortælles om side 226-30. Han var simpelthen Danmarks største folkemindesamler. Inge Adriansen, Sønderborg, redegør for de enorme samlinger af optegnelser, som Evald Tang Kristensen har efterladt sig. På forsidebilledet ses han i sit rejseudstyr.

Forsidebilledet viser folkemindesamleren Evald Tang Kristensen (1843-1929) i sit rejseudstyr med paraply, solide sko og skuldertaske - parat til indsamling af folkeminder. Ingen folkemindesamler i hele verden har overgået ham med hensyn til evne og flid i indsamlingen af gamle minder. Herom fortæller Inge Adriansen på bagsiden, mens Bjørn Poulsen s. 226-30 fortæller om lidt af hans indsamlingsresultater i Sønderjylland.

Søren Hansen Salling (1842-1918), fotograferet som ældre (ca. 1916). Fot. Ragnhild Salling. Privat-eje.

Søren Hansen Salling

Erindringer 1842-1891 (1)

Af PER SALLING

Søren Hansen Salling er en af de mange dansksindede sønderjyder, der under fremmedherredømmet 1864-1920 med ildhu gik ind i kampen for danskheden - dansk sprog og dansk identitet, således som den byggede på historien. I 150-året for Søren Hansen Sallings fødsel fremdrager hans oldebarn, Per Salling, Tåstrup, her Sallings egen skildring af sit liv og virke, da han i 1891 ansøgte om statsstøtte til den højskole han drev i Ribe.

Søren Hansen Salling blev født i Trolddal i Lintrup sogn for 150 år siden - 28. juli 1842. Han blev efter fredsslutningen

1864 udvist fra landsdelen for anti-slesvigholstensk virksomhed i sin stilling som realskolelærer i Aabenraa. Han virkede derpå ved højskoler rundt om i Danmark, til han i 1878 stiftede sin egen højskole på Lustrupholm uden for Ribe. I 1889 flyttede han skolen, der da var ændret til en mejerifagskole med højskoleafdeling, ind til Korsbrødregade i Ribe, hvor han drev den videre til sin død i 1918. Skolen blev nedlagt i 1923.

Sallings væsentligste arbejdsområde var imidlertid den nationale agitation i Sønderjylland. Forud for oprettelsen af Lustrupholm Højskole var gået flere års

forgæves forsøg på, med støtte fra sønderjyske kredse i København (heriblandt den senere rigsarkivar A. D. Jørgensen) at oprette en dansk friskole syd for grænsen; og højskolens placering syd for Ribe skyldtes samme hensyn.

Gennem en vedholdende agitation i de følgende år - specielt i de vestligste egne af Sønderjylland, hvor det danske arbejde stod svagt - skabte han grobunden for »Den nordslesvigske Skoleforening« (idag Sønderjysk Skoleforening), som han i efteråret 1892 tog initiativet til dannelsen af. Nogle år senere skabte han »de historiske læsekredse« - et mangeårigt og udbredt studiekredsarbejde, der på grund af dets skjulthed og de svært tilgængelige kilder har været næsten ukendt indtil for nylig, og som først i den bog om Salling, der er under udgivelse nu, bliver behandlet udførligt. Krigsudbruddet i 1914 forhindrede, at læsekredsene blev omdannet til et »Sønderjysk Historisk Samfund«; men de gødede i høj grad jorden for et sådant samfunds oprettelse i 1922. Gennem hele læsekredsbevægelsens levetid var Salling dens energiske organisator og inspirator, og skolen i Ribe var rammen om dens årsmøder.

I efteråret 1891 var Salling i en økonomisk set meget presset situation. En længere sygdomsperiode havde bragt hans skole på randen af ophør, og Ludvig Feilberg¹⁾, der var Kultusministeriets tilsynsførende med høj- og landbrugsskoler, savnede endnu på det tidspunkt både kendskab til og forståelse for hans arbejde syd for grænsen. I den situation blev der foretaget en nøjere vurdering af både skole og national aktivitet for at vurdere Sallings fortsatte tilskudsværdighed.

Den nedenstående selvbiografiske redegørelse blev i den situation - sammen med en række skriftlige anbefalinger fra A. D. Jørgensen, H. R. Hiort-Lorenzen,

H. P. Hanssen og Gustav Johannsen samt en udtalelse om skolen fra statens konsulent i mejeribrug, Bernh. Bøggild - afgørende for Feilbergs beslutning om at indstille Salling og hans skole til fortsat statsstøtte. Beslutningen må siges at være heldig; mindre end et år senere førte Sallings sønderjyske arbejde til dannelsen af den forening, der om et par måneder har 100-års jubilæum: Sønderjysk Skoleforening.

Redegørelsen er som sagt skrevet på et tidspunkt, hvor Salling var i en desperat situation, og det mærkes på dens tone, ikke mindst mod slutningen. Lige så ydmyg han kunne være på egne vegne, lige så aggressivt selvhævdende var han, når han mente at tale eller skrive »på sagens vegne«, en egenskab, der ikke kun skabte ham venner. - Der skal dog tilføjes, at da den misforståelse m. h. t. det virkelige forløb omkring stiftelsen af foreningen »S. S.«, der fremgår af redegørelsens fornærmede slutning, senere blev opklaret, blev Salling en af S. S.' aktive støtter og kom til at stå på en meget venskabelig fod med Morten Eskesen.

Redegørelsen er gengivet med Sallings egen retskrivning.

Højstærede hr. docent Feilberg!

Ifølge Deres ønske skal jeg herved give Dem nogle meddelelser om min virksomhed i det slesvigske.

Men først må jeg dog ved nogle personlige bemærkninger antyde, hvorledes jeg er ført ind i denne virksomhed, der nu siden 1878 har lagt stadig beslag på min tid og min kraft; og jeg må da begynde noget tilbage i tiden.

Jeg er sønderjyde - født 1842. - Jeg var altså 6 år, da treårskrigen udbrød, og mine tidligste barneminder skriver sig fra den tid. Adskillige af disse er glædelige, da mine forældre tog meget levende del i glæden over de danskes sejr. -

Søren Hansen Salling's fødehjem i Trolddal i Lintrup sogn er endnu i slægtens eje. Fot. 1991 Per Salling.

Men et af disse minder er smerteligt; det er mindet om den nat i 1849, da mit hjem blev omringet af tyske soldater, og jeg vågnede ved at se en tysk officer med et lys i hånden komme ind i den stue, hvor jeg lå, og hvor min faders pult med hans papirer stod, medens fader kom bag officeren, og bag ham atter en tysk soldat med en pistol, som han spændte, da officeren, idet han begyndte at undersøge pulten, råbte til ham, at hvis min fader gjorde forsøg på at flygte, skulde han skyde ham ned. - Der blev selvfølgelig intet fundet i pulten; men fader blev bagbundet ført bort fra hjemmet for at føres til Vejle, hvor Vrangél den gang havde kvartér. På vejen til Vejle kom kontraordre, og fader blev ført til Haderslev, hvor han sad fængslet nogle uger. - - At en sådan fængsling i den tid og under de daværende forhold var en langt mere grufuld og ængstende begivenhed, end den vilde have været i vore dage, er selvforståeligt; og det er forklarligt, at den kunde få beklagelige følger for min moder, der var frugtsommelig - følger,

som hun kom til at lide under, så længe hun levede -, ligesom det også er fatteligt, at den måtte gøre et uudsletteligt indtryk på os børn. På mig gjorde denne begivenhed det indtryk, at den tændte i min sjæl et uslukkeligt had til tyskerne og alt tysk. ²⁾ - - Men det var ikke blot hadet til det tyske, der i denne bevægede tid blev vakt hos mig; ånden i mit hjem var en sådan, at jeg samtidig lærte at elske det danske. Under min senere udvikling kom jeg ikke bort hverken fra hadet eller kærligheden, men min sylen med fædrelandets historie bestyrkede og klarede mig i min nationale følelse. Og alt tidlig - i 18-19 års alderen - stod det for mig, at min livsgerning måtte være en virksomhed blandt den danske ungdom til dennes udvikling i retning af hjærtets vækkelse og begejstring for fædrelandet og nationaliteten. Men min gerning måtte gøres i mit hjemland Sønderjylland; til dette følte jeg mig særlig knyttet, og der havde jeg en dunkel følelse af, at det var af større betydning end noget andet sted, at netop ungdom-

Søren Hansen Sallings far, Niels Jacob Christian Salling (1805-1890), har skrevet »Af mit Liv og min Tid«. Heraf bragte Sprogforeningens Almanak 1926 det afsnit, der omhandler de dramatiske begivenheder i 1848, da Salling blev arresteret af slesvig-holstenerne. For sin optræden under krigen fik Salling i 1854 Dannebrogsmændenes hæderstegn, som han bærer på dette billede. Fot. i privateje.

Korsbrødregade i Ribe i 1890erne. I baggrunden til højre skimtes en vogn med mælkejunger til skolens mejeri.

men stod begejstret og varmtfølede over for, hvad der var dansk. -

Så blev jeg 1863 ansat som lærer ved realskolen i Abenrå. Men denne by måtte jeg forlade, efter at tyskerne 1864 efter Danevirkes fald var bleven herrer i Sønderjylland. Som lærer i historie havde jeg i ungdommelig harme i historietimerne fældet hårde domme over slesvig-holstenismen, og da vi i skolen havde mange børn af sl.-holst. forældre, pådrog jeg mig disses og børnenes had, og dette voldte mig sådanne ulemper, at jeg efter tyskernes indtog i byen måtte forlade denne. - Jeg udvandrede derefter til Danmark for ikke at komme til at aftjene min værnepligt hos tyskerne, og opholdt mig så som lærer først i en børneskole i Lustrup ved Ribe og senere som lærer ved højskolerne Brøderup, Askov, Marielyst (Grundtvigs Højskole. ps) og Skovgård indtil 1876. - Da havde jeg nået en alder, der fritog mig for prøj-

sisk militærtjeneste, og jeg søgte da atter tilbage til Sønderjylland.

Men for at kunne virke frit på forskellig vis i den danske sags tjeneste, som det kunde føje sig, måtte jeg have prøjsisk undersåtsret. Denne søgte jeg på forskellig vis at opnå, men alle mine forsøg glippede. Jeg havde i tiden fra 1864-76 i mine ferier jævnlig færdedes i Sønderjylland og navnlig det år, jeg var på Askov, holdt adskillige foredrag i de da lovlige foredragsforeninger, og derfra var jeg kendt af adskillige af politilembetsmændene, - og disses erklæringer i forening med, hvad der ellers kunde oplyses om min færd såvel som også om min faders fortid har vel foranlediget, at regeringen i Slesvig for mit andragende om indfødsret svarede, at på »grund af indhentede oplysninger kunde mit andragende ikke bevilges«.

Så var det, jeg tilsidst, da også et forsøg på at bosætte mig i Sønderjylland som dansk undersåt var mislykket, besluttede at oprette skolen på Lustrupholm, hvor jeg var nær nok ved grænsen til jævnlig med lethed at kunne overskride denne og forsøge at skabe mig en virksomhed i Sønderjylland, ved hvilken jeg kunde komme til at gøre noget til støtte for den betrængte nationalitet.

På Lustrupholm mødte sønderjyderne ved de offentlige møder, hvad der ikke var af ganske ringe betydning, da

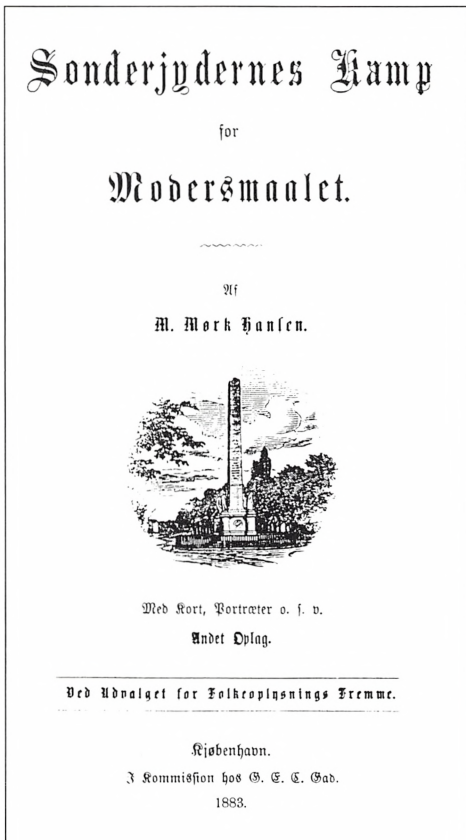
foreningsfriheden i Sønderjylland tid efter anden blev indskrænket, og foredragsforeningerne der endnu ikke havde fundet den form, de i den senere tid har fundet.

På min skole gav jeg enhver uformuende sønderjysk karl og pige fri undervisning og ofte yderligere hjælp, idet jeg gik ud fra den betragtning, at det ikke var af mindst betydning, om fattigfolk i Sønderjylland kunde komme i berøring med det danske åndsliv.

Og så foretog jeg stadig rejser ind over grænsen. På disse rejser holdt jeg stundom foredrag i landboforeninger, oftere samlede jeg med danske familier i mindre kredse, der havde indrettet sig således, at de forskellige familier skiftevis samlede hos hverandre om tale, oplæsning og sang, men oftest færdedes jeg fra den ene enkelte familie til den anden. Og tid efter anden, alt som flere derovre fra besøgte min skole - til dato 134 -, blev mine elevers hjem de steder, jeg særlig

søgte til, og hvor jeg så under mine besøg kunde komme sammen med andre af disses naboer og venner.

Under disse besøg opdagede jeg, at der blandt de tyske lærere var mange, der var dansksindede og i al stilhed sad og tjente den danske sag, sådan som dette på indirekte vis kunde ske. - Jeg besøgte da disse folk. - og jeg skønnede, at de savnede dansk læsning. Denne forsøgte jeg da at skaffe dem, idet jeg hos enkelte private mænd, men navnlig hos »Udvalget for folkeoplysnings fremme« erholdt en del bøger og sange, som jeg uddelte blandt dem. Disse boggaver blev allevegne modtagne med glæde men mangan steds med nogen ængstelse; ti vi gør os ingen forestilling om, hvor disse lærere bliver kontrollerede og bespejdede. Mange af dem var forøvrigt også ængstelige ved mine besøg, om disse end glædede dem.³⁾ Med det samme kan jeg ikke undlade at nævne de tre gamle hæderlige præster på Als: Svend-

Det var bøger som denne om »Sønderjydernes Kamp for Modersmaalet«, Søren Hansen Salling fik fra »Udvalget for Folkeoplysnings Fremme« til uddeling i Sønderjylland. Mange af udvalgets bøger var af historisk og nationalt vækkende indhold. Denne bog er skrevet af præsten M. Mørk Hansen, der havde været præst i Felsted i tiden mellem krigen, men i 1864 var blevet afsat af preusserne.

ske forhold, ved hvilken lejlighed jeg så opfordrede folk til at give penge til det nævnte formål, som jeg altså nærmere omtalte. Men opgaven var for stor for en enkelt mand, og sagen vilde man ikke tillægge den betydning, den i virkeligheden fortjener, og tilmed havde mange af dem, jeg henvendte mig til, nogen fordom mod de mænd, der havde aflagt ed til prøjserne. Jeg opnåede kun at kunde sende et par lærere hver en snes kroner.

Så blev for et par års tid siden den tyske regering i Slesvig opmærksom på min færd i Sønderjylland ved en artikel i »Flensb. Nachrichten«, der omtalte mine rejser. Der skreves, at jeg havde »en husholdningsskole« ved Ribe, og at det skulde se ud, som om jeg rejste omkring for at hverve elever; men det egenlige mål for mine rejser var dette, at jeg rejste om og agiterede i dansk retning. Og artiklen endte med at henstille til regeringen at sætte en stopper for slig politisk «untrieb». Denne artikel tog regeringen hensyn til og tilstillede de forskellige politimestre - i hvert fald på Als og i Sundevad - ordre til at udvise mig, når jeg kom igen. - (Jeg blev på en senere rejse på Als forfulgt af en gendarm, uden at jeg dog dengang vidste deraf at sige; det blev mig først senere meddelt, at han havde været adskillige steder, hvor jeg havde været, og forhørt sig om mig.)

En tid efter at udvisningsordren var tilstillet politimestrene, fik jeg desangående brev fra hr. Hanssen-Nørremølle; han meddelte mig, at en herredsfoged i

sen, Fangel og Behrens, i hvis hjem jeg har tilbragt skønne timer. -

Men endnu en bemærkning med hensyn til lærerne. Det kom til at stå klart for mig, at større betydning end de få danske bøger, jeg var istand til at forskaffe dem, kunde det have for dem, om de i deres ferier kunde gøre en lille rejse til Danmark. Men det hjalp jo kun lidt, at jeg indbød dem til at komme og opfordrede dem til at rejse. En sådan rejse kostede penge, og dem havde de jo ikke råd til at ofre. Da tænkte jeg på at skaffe penge tilveje, så at man herfra kunde sende dem et lille beløb til rejsen. Jeg gjorde forsøg på at sætte denne plan i værk, og holdt i den anledning nogle foredrag her i landet om de sønderjyd-

Sundeved (Hansen, Gråsten) havde skrevet til ham om denne sag og bedet ham råde mig til forsigtighed - især det første års tid, så vilde sagen mulig gå ad glemme.

Jeg måtte tage hensyn til advarslen, da jeg nødig vilde udsætte mig for at blive udvist og dermed afskåret fra at arbejde som hidtil. Men da jeg ikke ret længe kunde finde mig i at holde mig borte fra Sønderjylland, grundede jeg på en udvej, og da kom et ejendommeligt tilfælde mig til hjælp.

Jeg var kommen i forhold til fabriken Carlshütte ved Rendsborg i anledning af en sentrifugesprængning i mit mejeri på Lustrupholm (dette var bleven oprettet, efter at docent Fjord ⁴⁾ på min henstilling dér havde foretaget en række mejeriforsøg med mælk af denne egns køer). Carlshütte havde afkøbt aktieselskabet Rudolph Kofoed & Co. patentet for Tyskland på en sentrifuge. Jeg havde foretaget forskellige forsøg med denne sentrifuge, der da var temmelig ny og ukendt. Og Carlshütte havde korresponderet med mig i anledning af disse forsøg og sprængningen. Da kom jeg til at tænke på, at hvis jeg nu fik forhandlingsret af denne sentrifuge i Sønderjylland, så måtte jeg have rejsetilladelse (Gewerbe-schein) fra regeringen i Slesvig, og med et sådant »schein« i lommen måtte jeg kunne færdes i Sønderjylland med samme ret og tryghed som kejseren selv. Jeg skrev til Carlshütte og tilbød fabriken min hjælp med salg af sentrifugen i Nordslesvig, og direktionen for fabriken greb med glæde mit tilbud, da den ved brevveksling med mig havde fået indtryk af, at jeg på grund af mit temmelig nøje kendskab til sentrifugen måtte være den rette mand til dette arbejde, ja den gjorde endog forsøg på at få mig til at opgive min stilling her og flytte til Rendsborg for at gå i fabrikens tjeneste med en årlig løn af c. 5000 mk. Men da sådant jo ikke

lå i min plan, måtte jeg afslå dette jo forøvrigt smukke tilbud og fik altså forhandlingsret af sentrifugen i Nordslesvig. - Jeg indsendte derefter andragende til regeringen i Slesvig - undertegnet Salling, Ribe - om tilladelse til at forhandle sentrifugen, og jeg fik det svar, at mit andragende var bevilget, når jeg til skattekontoret i Toftlund indbetalte 48 mk. Det gjorde jeg og erholdt så mit »gewerbe-schein«.

Jeg kunde altså atter rejse i Sønderjylland; men jeg ændrede min virkemåde derhen, at jeg ikke holdt offentlige foredrag og måtte jo i det hele, om jeg end færdedes som hidtil, iagttage større forsigtighed. — Og således fortsattes - og fortsattes - min virksomhed fremdeles.

Afsluttes i næste nummer

Noter og henvisninger

1. Ludvig Feilberg (1849-1912), ingeniør og filosof; docent ved Landbohøjskolen og 1887-1912 Kultusministeriets tilsynsførende med høj- og landbrugsskoler.
2. Sallings far, Niels Jacob Christian Sallings egen beretning om begivenheden er trykt i Sprogforeningens Almanak for 1926, s. 26-41.
3. Salling nævner herefter navnene på ialt 24 lærere fra hele Nordslesvig, nemlig: Jensen - Tohale ved Møgeltønder, Jensen - Ballum, Nissen - Byllerup, Petersen - Abild, Petersen - Sejerslev, Jakobsen - Rootsted, Petersen - Vejbæk, Vejbøl - Emmer-ske, Østergård - Skads, Jensen - Jejsing, Jakobsgård - Burkal, Lorensen - Bevtøft, Lorensen - Agerskov, Borst - Medolden, Hansen - Kastrup, Nørgård - Gabøl, Petersen - Sillerup, Nørgård - Drenghed, Madsen - Aunbøl, Hansen - Kegenæs, Matzen - Mindebjerg, Iversen - Ladegårdskov, Nissen - Fjelstrup, Nissen jun. - Fjelstrup. — Nærmere oplysninger om dem kan findes ved hjælp af L. S. Ravn: Lærerne i Nordslesvig ca. 1814-1920.
4. N. J. Fjord (1825-91), docent ved Landbohøjskolen og datidens absolut førende inden for mejeriforskning og udvikling af praktisk mejeribrug.

I 1898 flyttede Ewald Tang Kristensen til Mølholm ved Vejle. Her ses han med sin tredje kone Marie i stuen, der præges af mange gamle ting og sager. Tang Kristensens daglige arbejdsplads var ved spisebordet. Fot. i Ole Bergh: Til fods med Ewald Tang Kristensen, 1989.

»Vær agtpaagivende overfor gamle Optegnelser«

- Ewald Tang Kristensens sønderjyske dokumenter

Af BJØRN POULSEN

Ewald Tang Kristensen (1843-1929) - Danmarks største folkemindesamler - færdedes også syd for Kongeå-grænsen. Nogle af de dokumenter, som han fik samlet ind, er for nylig kommet til Landsarkivet i Aabenraa. Herom fortæller arkivar Bjørn Poulsen, mens Inge Adriansen, Sønderborg, på bagsiden side 248 redegør for de enorme samlinger af optegnelser, som Tang Kristensen har efterladt sig.

Ewald Tang Kristensen vandt sin berømmelse som den utrættelige optegner af folkeminder. Tusinder af folkesagn, folkeviser, melodier og historiske optegnelser blev nedskrevet under et flittigt og nøjsomt rejseliv i store dele af Danmark i tiden 1867-1929. Tang Kristensen samlede imidlertid også med iver skillingstryk, gamle bøger og antikviteter. En del af de indsamlede genstande skæn-

kede han således til et Tang Kristensen-værelse i Herning museum. I foråret 1991 kastedes igen lys over Tang Kristensens indsamling af almuens levn.

Sønnen, fhv. overbibliotekar Johannes Evald Tang Kristensen, overlod nemlig da en samling af breve og dokumenter, der var indsamlet af faderen, til Landsarkivet for de sønderjyske landsdele. En gennemgang af de sønderjyske dele af samlingen giver os et interessant indblik i både Evald Tang Kristensens indsamlingsrejser og den mængde arkivalier, der ved århundredskiftet lå blandt bønderne.

Tang Kristensen var selv opmærksom på problemet med de gamle arkivalier på gårdene. I 1903 skrev han om, hvordan handelsmænd rejste omkring i Sønderjylland og opkøbte arkivalier. »Opkøbere af Antikviteter har her og der strejft om og faaet det meste af sligt for en Slik. Mange har ikke kunnet læse saadanne gamle Haandskrifter, og andre har ikke brudt sig om at gjemme sligt gammelt Stads. Det har da ligget på en eller anden Hylde og været udsat for en ilde medfart, maaske er det tilsidst blevet smidt i Kakkelovnen eller paa Møddingen«. Igen i 1910 gengav han et brev, der var forhandlet ved Ribe Byting, med de manende ord: »Maaske der endnu kunde findes lignende gamle Dokumenter i Bondeværge, og jeg retter herved en Opfordring til alle Læserne af dette Stykke: »Vær agtpaagivende overfor gamle Optegnelser og lad dem undersøge, inden de tilintetgøres«. Det publicerede brev, som Tang Kristensen havde fået af en mand i Hygum, overdrog han til »vort Rigsarkiv«.

Tang Kristensen begyndte tidligt sin indsamling og afskrivning af gamle dokumenter. Allerede i 1880 fremlagde han i Samlinger til Jysk Historie et dokument fra Hammerum herred fra 1604, »der tilhører en ældre mand i Sunds

Sogn«. I firebinds-erindringsværket »Minder og Oplevelser«, finder man spredt rundt om yderligere bemærkninger om den fortsatte virksomhed. 1895 var han i Komdrup, for at se byens gamle vide- og vedtægtsbrev. »En Gaardmand i byen, jeg tror nok, han hed Toft, havde det og var villig nok til at vise mig det samt Taljepindene. Jeg har siden set det hos Poul Bjerge i Askov«. I 1898 op søgte folkemindesamleren en gårdmand i Rybjerg i Vestjylland og lånte en del gamle dokumenter af ham. De blev grundlag for en artikel, der kom i Harsyssels Historiske Årbog. I 1911 havde han den ubehagelige oplevelse, at da han vendte tilbage til Bordinggård i Linå, var en samling pergamentsbreve, som lå her ved første besøg, brændt i mellemtiden.

Arkivalier indsamlet i Sønderjylland

De arkivalier, som blev overdraget landsarkivet er fortegnet på en liste, der afslutter artiklen. En gennemgang af dem viser, at de er gode vidnesbyrd om Tang Kristensens indsamling.

I 1894 begyndte Tang Kristensen at rejse i Sønderjylland. På Askov tog han kontakt til Poul Bjerge, og fik af ham adresser og navne på »Mænd i Sønderjylland, som jeg kunde have Udbytte af...«. I de følgende år - 1901, 1902, 1903, 1904, 1906, 1910 - berejstes så det af preusserne annekterede Sønderjylland, ofte under nærmest illegale former. De tyske gendarmer kunne kun alt for let skabe problemer. Målet var som vanligt at sikre folkets kultur, men som led i den nationale kamp fik indsamlingen en særlig værdi ved at bidrage til dokumentation af det tabte lands danskhed.

Vedrørende arkivalierne hører vi allerede i 1894, at Tang Kristensen hos Nis Callesen, Lerskov, så nogle optegnelser igennem, som var skrevet af præsten Peder Kjær i Øster Løgum mellem 1802

Nis Callesen Lerskov (1837-1922) var en af de nordslesvigere, som Tang Kristensen besøgte på sine rejser. Han var selv stærkt optaget af sin slægts og egns historie og skrev lokalhistoriske artikler og fortællinger til Sprogforeningens Almanak. Fot. 1901, i Historiske Samlinger, Aabenraa.

Et af de dokumenter, som er kommet til Landsarkivet fra Tang Kristensen, er denne lap papir (nr. 5 i listen side 230). Den er dateret den 6. august 1780 og Hans Rasmussen og Peter Jørgensen bevidner her, at den ko, som Jes Petersen af Øster Højst vil lade græsse fra nu af og til Mortens dag, er sund og rask, og at der i mange år ikke har været nogen sygdom på den gård, den kommer fra. - I en tid hvor kvægsygdomme ikke var ualmindelige, har det været nødvendigt at sikre sig mod sygdomssmitte. Det kunne så ske på denne måde.

og 1834. I 1902 besøgte han postmester Hans Christian Jessen i Padborg og beså her »en Del gamle Dokumenter« på plattysk fra gården Oldemorstof. Disse dokumenter befinder sig nu på Landsarkivet.

Hos frimenighedspræst J. L. F. Jørgensen i Skærbæk tog Tang Kristensen ind flere gange. I 1903 skrev han ifølge erindringerne nogle gamle dokumenter af, som præsten lå inde med. »Han havde i det hele megen interesse for det gamle, havde flere udmærkede gamle Møbler med Udskæringer paa og havde ogsaa nogle gamle Flyveblade og Folkebøger. Men han vilde ikke afse dem«. Fra frimenighedspræsten må Tang Kristensen dog have erhvervet et middelalderligt tingsvidne fra Kalvslund herred. I udgaven af Danmarks middelalderbrev er det publiceret efter en afskrift, som Tang Kristensen angiveligt tog hos præsten. Tang Kristensen noterede ved afskriften: »men hvor han havde dem fra, ved

jeg ikke«. Derimod har han jo vidst bedre besked end middelalderbrevens udgivere med, hvor originalen befandt sig (nr. 1).

I Tønder amt kom Tang Kristensen iøvrigt mange steder. I 1902 var han eksempelvis i Rørkær hos gårdmanden Hans Pedersen, hvor han optegnede og »saa nogle gamle Papirer efter, som min Vært havde liggende«. Flere af de indsamlede arkivalier er givetvis et resultat af netop dette besøg (nr. 2-6).

Også på Haderslev-kanten færdedes Tang Kristensen flittigt, bl. a. hjulpet af landdagsmanden H. D. Kloppenborg-Skrumsager til Bejstrupgård i København. Vidnesbyrd om indsamling på Haderslev-egnen er dels to pergamentsbreve fra 1588 og 1646 dels »Åkærarkivet«. Det tidligste af pergamentsbrevene publicerede Tang Kristensen i 1903 i Sprogforeningens Almanak, hvor han noterede, at det var i »mit Væрге«. Et andet tidligt pergamentsbrev fra 1607

Den som har været den af Østergjitt og herat
 vilde Land nu Gavn. Nianna den Gavn
 m af og til Mæstret d. Dæmme den nu Gavn
 Loo frijsag Vind og indgave Loo ut Vind Loo
 den Gavn den Loo indgavn Gavn Loo den Gavn
 nu alle Loo den i Mængde, Oad Loo Lindgaard
 de mæst Loo den Gavn og den Mænd
 Høst. eever
 Hans Jørgensen
 28. der høst 28. August 1780
 Peder Pedersen

stammer fra Aabenraa-egnen (nr. 7-9). I et særligt omslag befinder sig 11 skrivelser fra tiden mellem 1675 og 1758. Omslaget bærer med Tang Kristensens håndskrift titlen »Aakjær-Arkiv«. Som en gennemgang af indholdet viser, må der være tale om et arkiv fra gården Åkær i Fole Sogn, Frøs Herred, Haderslev amt.

En del af brevene vedrører dog den tidligere adelsgård Lindet Hovgård i Øster Lindet sogn, Frøs herred. Fra andre kilder vides det, at denne gård fra 1708 ejedes af Hans Nielsen, også kaldet Aakier, og vi må da tro, at gårdmanden fra Fole sogn udover sin egen gård Åkær er blevet besidder af den meget betydelige Lindet Hovgård. I Sprogforeningens Almanak 1903, s. 16-18 publicerede Tang Kristensen endnu et brev vedrørende Åkær, som mangler i denne samling. Han opgiver i denne forbindelse, at han har fået pergamentsbrevet »sendt fra M. Andresen«. Det er antagelig Sprogforeningens sekretær Mathias Andresen, der

har tænkt på Tang Kristensen. Den her foreliggende samling må være erhvervet ved et besøg i Øster Lindet 1902. Tang Kristensen noterer: »Saa gik jeg over til Øster-Lindet, hvor jeg søgte ind til Oluf Høyer, der havde en stor Bondegaard«. En undersøgelse viser hurtigt, at Lindet Hovedgård, som Åkær-arkivet jo delvist vedrører, i tiden 1862 til 1905 ejedes af Oluf Pedersen Højer.

Tang Kristensens arkivalier viser, hvordan der på Sønderjyske gårde ved århundredskiftet lå »gårdarkiver«, der rakte så langt tilbage som 15-1600-tallet. De er et vidnesbyrd om den betydelige rolle, som skriftlighed tidligt spillede i bondesamfundet, og den vigtighed det havde, særlig for selvejerbønderne, at kunne belægge de arvede eller tilkøbte rettigheder. Der er grund til at takke Tang Kristensen ikke kun for hans redning af folkelige viser og sagn, men også for at han var »agtpågivende overfor gamle optegnelser«.

Liste over dokumenterne:

1. 1501, 12. maj.
Tingsvidne af Kalvslund herred angående jordrettigheder (Pergament, segl mgl. Publiceret Repertorium II, 9356, efter afskrift).
2. 1735, 8. juni.
Skifte og medning mellem to bønder i Rørkær (Hostrup s., Tønder, Højer, Lø h., Tønder amt)
3. 1737, 29. maj.
Skifte og medning af jord tilhørende bønder i Travsted (Abild s., Tønder, Højer, Lø h., Tønder amt).
4. 1779,
Extract af jordebog over Hostrup mark (Hostrup s., Tønder, Højer, Lø h., Tønder amt). Afskrift ved Tang Kristensen.
5. 1780, 6. august.
Attest for en ko, der tilhører Jes Petersen i Øster Højt (Højt s., Slogs h., Tønder amt). To »opsynsmænd« bevidner, at koen, der skal på græsning, er sund og rask.
6. 1846-49,
Regnskabsoptegnelser ved Hans Petersen, Rørkær (Hostrup s., Tønder, Højer, Lø h., Tønder amt). Vedr. bl. a. udgifter til indkvartering af soldater og kørsel for amtet. (4 sider).
7. 1588, 12. april.
Tingsvidne af Haderslev herreds ting, hvori Ann Hansen Twei får bekræftet, at Kresten Hansen Twei har købt den toft i Hoptrup Kirkeby, som han selv beboede af Peder Andersen i Bræå, dog med den klausul, at P. Andersen årligt skulle have 1 1/2 sk. lybsk af toften. (Perg., segl mgl.).
8. 1607
Tingsvidne af Lundtoft herred, hvori bevidnes, at en gård i Hostrup (Ensted s. Lundtoft h., Aabenraa amt) er solgt til Hans Andersen. (Perg., segl. mgl).
9. 1646, 30. juli
Niels Hack i Ødis Bramdrup (Ødis s., Nørre Tyrstrup h. Vejle amt) skøder jord til Matz Hack i Hjerndrup (H. s., Sønder Tyrstrup h., Haderslev amt). (Pergament, 3 segl).
10. 1675, 14. oktober.
Amtmanden i Haderslev ratificerer forlig mellem Maria Eschelstochter, Lindet Hovgård, og præsten i Øster Lindet om offer i Øster Lindet kirke.
11. 1678, 21. august.
Amtmanden i Haderslev giver besked om, at Lindet Hovgård, som besiddes af Maria, Eskild Lohmanns enke, skal skånes for militær indkvartering.
12. 1695, 28. februar.
Tingsvidne af Frøs herred, hvori Jens Jepsen, Rangstrup bevidner, at han på vegne af sin søster Lodzia Jepsdatter, Åkær, har erhvervet hendes arvedel i Åkær fra Nohmen Sørensen.
13. 1695, 18. april.
Tingsvidne af Frøs herred, hvori Christen Jepsen, Rødding, på vegne af Nohmen Sørensen giver afkald på gården Åkær til Lodzia Jepsdatter. Nohmen Sørensen er fraværende, da han er rejst til Holland »og begiffir sig till skibsfart«.
14. 1710, 24. april.
Erklæring læst på Frøs herredsting, hvori det bevidnes, at Hans Nielsen på Åkær har udkøbt arvingen Niels Nielsen, Rødding. Denne udbetales en seng, en klædning og tre dusin sølvknapper.
15. 1710, 27. marts.
Tingsvidne af Frøs herred, hvori det bevidnes, at Hans Nielsen, Åkær, lovbyder sin gård for 3. gang.
16. 1710, 24. april.
Tingsvidne af Frøs herred, hvori det bevidnes at Hans Nielsen, Åkær, tre gange har lovbudt sin gård.
17. 1731, 12. september.
Dom af Overretten, Gottorp, der bekræfter tidligere afsagt dom af 29. marts 1729.
18. 1731, 12. september.
Dom af Overretten, Gottorp, der fastsætter forholdet mellem Niels Nielsen Åkær, og Hans Nielsen Åkær.
19. 1739, 22. juli.
Skrivelse til Hans Nielsen Åkærs efterladte enke, at hun fortsat må benytte en lille skov til gærdsel, da skoven tilhører Åkær.
20. 1758, 2. august.
Erklæring af tjenestekarlen Wulf Jessen, der tjente i mange år på Lindet Hovgård, om at gården aldrig har været møllepligtig til Rødding Mølle.
Foreløbig uidentificeret er et meget medtaget pergamentsbrev:
21. c. 1550-1625
Tingsvidne, formentlig Sønderjylland (pergament).

Brede sogns fattiggård var beliggende i udkanten af landsbyen Borg. Det var en mindre gård, der blev drevet af en bestyrer. Fot. ca. 1900, Historiske Samlinger, Aabenraa.

Fattigfolk på Vesteregnet i forrige århundrede

Af H. C. HANSEN

H. C. Hansen var født i Harres i Brede sogn i 1861. Han var gårdejer og blev preussisk amtsforstander i Bredebro. Han flyttede senere til Tønså, hvor han døde i 1940. I 1936 har han skrevet en beretning om Brede sogn, der giver et indtryk af de laveste klassers livsvilkår i dette vesteregnetssogn i slutningen af forrige århundrede. Beretningen er bearbejdet af Knud Nielsen, Bredebro.

Brede sogn var økonomisk et ret solidt sogn. Størstedelen af beboerne var bønder med større eller mindre gårde. Så var der også en del mindre ejendomme, hvorpå der kunne holdes 3-4 køer og også ofte en hest. De klarede sig i reglen også godt og kunne eksistere, da der

ikke stillede store fordringer til liv og levemåde dengang.

For dygtige og ordentlige arbejdere var forholdene også nogenlunde; der var for det meste altid arbejde at få ved et eller andet. Lønnen var lille i forhold til i dag, men skatter og afgifter var også lave, og arbejdsstariffer kendtes ikke. Vi havde arbejdsfolk, der om vinteren tog arbejde mod en dagløn på 50 pf. og kosten. Om sommeren var daglønnen naturligvis større, især i hø- og kornhøsten, dog højst 3 mark.

I høhøsten, egnens travleste tid, gaves der dog lejlighed til at tjene noget mere på akkord. Betalingen for at slå en demat eng var sædvanligvis 3 mark, dette regnedes for en almindelig dags arbej-

de. Dygtige »slættere«, hvoraf vi havde mange, tog dog halvanden demat og mere om dagen.

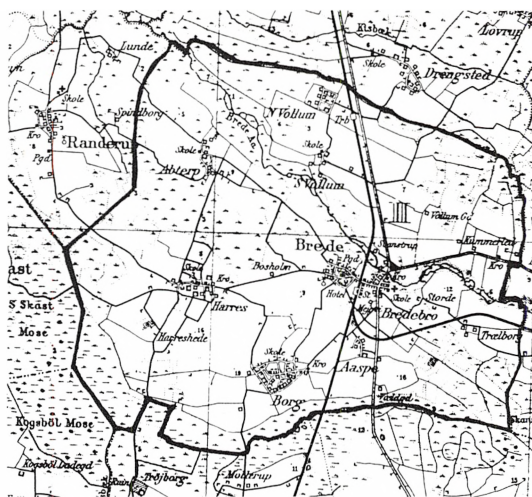
Arbejdsdagen var så heller ikke på otte timer, men begyndte kl. tre om morgenen og endte først kl. otte om aftenen, dog afbrudt af et par timers middags-hvil. Sædvanligvis havde vedkommende så en dreng eller pige med til at »rive af«. Dette arbejde lønnedes gerne med 50 pf. pr. demat. Høhøsten stod gerne på i tre-fire uger, så der i den tid kunne tjenes en god skilling. Også i kornhøsten var der mulighed for en god fortjeneste.

Til trods for de ret gode arbejdsforhold og de små fordringer, der stilledes til livet, var der dog megen fattigdom. Understøttelse eller socialhjælp gaves der jo ikke. Kunne en eller anden ikke klare sig, var den eneste udvej fattighjælp, i værste tilfælde fattiggården.

Brede sogns fattiggård lå noget uden for byen Borg. Den ejedes af sognet og var en mindre gård, der blev drevet af en bestyrer. Ved driften måtte alumnerne hjælpe til alt efter deres kræfter og muligheder, mændene ved gårdens drift, kvinderne i huset. Der blev kartet, vævet, spundet og strikket tøj til de mange beboere. Var et stykke tøj færdigt, kom skrædderen for at sy tøj til både mænd, kvinder og børn. Mændene bar korte mørkeblå jakker, »jækkerter« kaldtes de, lyseblå bukser, strømper af ufarvet uld og træsko.

Navnlig var der megen uvilje mod de lyseblå bukser, der alt for tydeligt kendetegnede, at det var fattighuslemmer. De blev da også senere afskaffet. Kvinderne bar sædvanligvis hjemmelavet mørkeblåt tøj både sommer og vinter. At skoledrengene fra fattiggården måtte bære samme uniform som mændene, har sikkert ofte forekommet dem meget pinligt.

I min barndom var belægningen på fattiggården meget stor, i regelen om-

Udsnit af Geodætisk Instituts kort over Sønderjylland 1920, 1:150.000. Brede sogns grænser er markeret. Jernbanen fra Ribe til Tønder går gennem sognet. Copyright (A404/85).

kring 50 personer, deraf et stort antal børn. Børnetallet var dengang i det hele taget meget stort i sognet, alle skoler var overfyldt. I Harres var vi således i reglen 50 børn i den lille skolestue. Den ville nutildags have været for lille til 20.

Børnene fra fattiggården hørte naturligvis til Borg skole, men da den var meget for lille, gik der altid en seks - otte stykker af de største til skolen i Bredebro. I den værste tid slog dette ikke til, og der sendtes i nogle år seks til syv til Harres skole, ja en overgang måtte fem-seks endda helt til den fjerntliggende skole i Abterp. Da skoletiden dengang var fra ni til tolv og fra et til fire hver dag med undtagelse af onsdag og lørdag eftermiddag, blev der især om vinteren ikke megen fritid for børnene. Det var mørk aften, inden de kom hjem til fattiggården igen.

Blandt fattighusbørnene var der en del uægtefødte. Der var ugifte kvinder, der efterhånden bragte fem - seks børn til verden i fattiggården. Moderen måtte atter ud at tjene, men børnene blev der.

I skolen klarede disse fattighusbørn sig i reglen rigtig godt til trods for de elendige forhold, hvorunder de levede. Mange af dem var opvakte og lærevillige. Navnlig en dreng udmærkede sig sådan i Bredebro skole, at han vakte både degnens og præstens interesse. Vel navnlig ved præstens hjælp blev det da muligt for ham at komme til at studere teologi i København. Efter endt studium blev han præst, havde embede flere steder i Danmark og kom efter genforeningen som sognepræst til Møgeltønder, hvor han kort efter døde. Hans navn var Jens Andersen.

At være bestyrer på fattiggården var under disse forhold ingen let post. Der måtte en mand og en kone dertil, som havde energi og vilje til at kunne regere de mange fattiglemmer. I mange år i den allerværste tid var Svend Olesen bestyrer, han flyttede senere til Harres.

For det meste var det ikke første classes mennesker, der kom på fattiggården, navnlig mændene var nogle fordrukne og forhutlede fyre, der ikke altid var helt medgørlige, og med adskillige af kvinderne var det ikke meget bedre. Bestyreren var derfor ofte nødt til at bruge skrappe midler. For alle tilfældes skyld var der i fattiggården indrettet et arrestlokale, hvori den, der blev alt for umedgørlig, kunne indsættes, til han kom på bedre tanker, eller til rusen, der sædvanligvis var skyld i opsætsigheden, var sovet ud.

I det mindste én gang blev arresten dog også anvendt over for en kvinde. Der var en mand, der levede sammen med en kvinde uden at være gift med hende. Det kunne dengang ikke tillades, og da de heller ikke kunne ernære sig selv, blev enden, at konen i mandens fravær blev afhentet og indsat i fattiggården. Dette passede hende absolut ikke, og hun opførte sig så rebelsk, at bestyreren måtte indsætte hende i arresten.

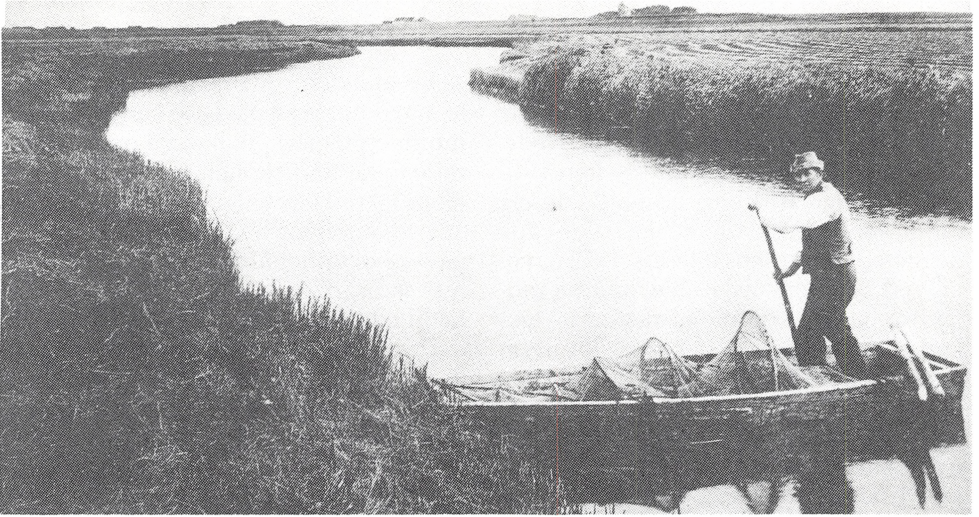
Da manden kom hjem, var konen borte, hvad der ikke passede ham. I nattens mulm og mørke gik han på opdagelsesrejse for at finde konen og få hende med hjem igen. Han har vel sagtens haft en anelse om, hvor hun var havnet, og begav sig til fattiggården og fandt ud af, at hun sad i arresten. Det gjaldt nu om at få hende udfriet. Vinduet fik han lirket op, det var desværre forsynet med jernstænger, som det trods al anvendt møje ikke var muligt at få fjernet. Der var så ikke andet at gøre for konen end at gøre sig så tynd som muligt for at kunne klemme sig ud mellem stængerne og ved den udenfor stående mands hjælp atter at opnå den gyldne frihed.

Imidlertid havde bestyreren anet uråd og kom på benene for at undersøge sagen. Han kom ind i arresten og fandt der konen siddende mellem stængerne i den tilstand, Vorherre havde skabt hende. Benene havde hun fået ud, og manden stod og halede i dem af alle livsens kræfter for også at få det øvrige af konen ud. Så var det slut med bortførelsen dengang, men det kostede bestyreren en del møje at få det nøgne fruentimmer halet ind i arresten igen.

En gang imellem fik eller tog mændene på fattiggården udgangsbillet og benyttede friheden på deres vis, det vil sige, de drog rundt i sognet og omegnen tiggende sig frem, hvor de kom, og hurtigst muligt omsættende pengegaver i brændevin. Det var uvelkomne gæster, der ikke altid tog det så nøje med opførsel på deres togt.

Der var således i fattiggården en halvgammel mand ved navn Ebbe, han var tit på sådanne togter og kunne være ret anmassende, især når han mærkede, at der ingen mandfolk var i nærheden. En anden optrådte på sine togter som prædikant og kunne også være ret besværlig at komme af med igen.

Af tiggere fandtes der dengang i det

Brede å snor sig igennem det flade vestslesvigske landskab, hvor kun spredte gårde rager lidt op. Åen har allerede mange kilometer før sit udløb i Vadehavet en betydelig bredde. Postkort ca. 1920, i Historiske Samlinger, Aabenraa.

hele taget mange. Ikke alene fra sognet gik de fattigste koner rundt med tiggerposen eller sendte deres børn på tiggergang, men også fra nabosognene kom de, især fra Sejerslev og fra Sogn (Nørre Løgum).

I gamle dag lå der vest for Brede på vejen til Abterp to huse i Kjærfernerne, de kaldtes Kjærhusene. Herfra stammede en mand, der blev kaldt »æ Kjærremand«. Han gik rundt i vid omkreds og solgte selvlavede lynglimer (koste) og skrubber, men glemte aldrig at tage tiggerposen med på turen. På sine ture bar han altid en ældgammel cylinderhat.

På denne måde slog han sig gennem tilværelsen, men var forresten et meget skikkeligt menneske. Mange gange blev han på sine vandringer nappet af politiet for løsgænger og måtte så ind og brumme nogle dage, men lige meget hjalp det, så snart han var kommet ud, optog Anders Kjærremand atter sin håndtering, trofast assisteret af sin kone.

I Abterp boede et ældre ægtepar, manden hed Jørgen og kaldtes »Jørn Trild«. Konen hed Kjesten og blev så selvfølgelig kaldt »Kjesten Trild«. Man-

den var ingen ven af fast arbejde, men lå hellere og plaskede om i Brede å som fisker, og deraf levede de hovedsagelig. Ægteparret boede i et gammelt forfaldent hus, der tilhørte pastoratet i Brede, det er nu forlængst nedbrudt. Undertiden blev det på denne måde lidt skralt med udkommet for Jørn og Kjesten, men så hittede hun på råd, hun foranstaltede et lille privat lotteri. Det gik sådan for sig: Hos en eller anden købmand købte eller tiggede hun sig til en glasvase eller meget grelle farver. Den skulle så bortloddet, og hun gik fra hus til hus og solgte lodsedler til fire skilling stykket. Lodsedler havde hun ingen af, men firskillingen fik hun alligevel. En lodtrækning er dog sikkert aldrig foretaget.

En dag skulle Kjesten på sådan en tur for at sælge lodsedler, denne dag skulle turen gå til Vollum. Vejen dertil var meget kortere, hvis man kunne komme over åen, og Jørn måtte derfor med for at sætte hende over i sin gamle fladbundede pram. Han fik også Kjesten anbragt bag i prammen, fik stagen i hånden og satte med et vældigt skub fartøjet i gang mod den modsatte bred.

Nu var Jørn meget tunghør og hørte ikke, hvad der gik for sig bag ham, og da båden stødte mod den anden bred, udbrød han veltilfreds med præstationen: »Da kom do æjsen øver i en fart, Kjesten«, hvorefter han vendte sig om for at modtage sin velfortjente anerkendelse af Kjesten, men der var ingen Kjesten. Ved Jørns kraftige stød og bådens pludselige fart havde hun tabt balancen og lå nu og plaskede i vandet på den anden side.

Så var der i sognet en lille krumbøjet kone, »æ synkuen« kaldtes hun altid, og hun var en trofast gæst rundt på gårde. Hun benyttede konjunkturerne på sine ture. I den tid fårekliptningen stod på, lød spørgsmålet: »Sku I it ha en lille tot uld te mæ?«. I slagtetiden: »Sku I it ha en lille toten te mæ?« Dermed mente hun en griseta, men hun var også taknemmelig for andre spisevarer.

Hun kom på sine rundture adskillige gange i konflikt med politiet og var ret bange derfor: »Æ ska jo pas å for den skidte sjendarm, te han it tejer mæ o putter mæ i æ sort gaf,« ytrede hun, når hun med mange: »Gud velsign dæ« forlod huset forsigtigt sende sig om.

I fattiggården i Visby var der i mange år nogle originaler, som af og til fik lov at gå en tur i omegnen. Der var »Stam Peter«, som stammede så meget, at det næsten var umuligt at forstå ham. Og så var der »æ Pryller«, det var en ældre helt forskruet person. Brystet havde han behængt med »ordener«, det vil sige blanke prunkende ting og brogede sløjfer og bånd, som en og anden havde givet ham, og som han indbildte sig var ordener og hæderstegn. Havde han fået en ny, fremviste han den altid og forklarede, at den var blevet ham tilsendt af kejseren i Kina eller en anden eksotisk person.

Med sig havde han altid en ældgammel harmonika, hvorpå han spillede, det vil sige, han trak instrumentet ud og ind,

hvorved det gav nogle vældige hyl; dertil sang han så en vise, sædvanligvis om en eller anden frygtelig udåd, der var forøvet her eller der. Jeg husker, at jeg som barn har hørt ham synge en, hvor gerningsmanden var blevet fanget og straffet på en frygtelig måde, »Han blev nappet med gloende tænger«, stod der i visen. Det gjorde et frygteligt indtryk, og jeg glemte den aldrig.

»Æ Pryller« var nærmest lykkelig ved tilværelsen, glædest blev han, når man gav ham et blankt æskelåg eller lignende. En sådan genstand kunne han klappe og kærtegne, før han stak den i lommen og drog videre med sin harmonika under armen.

I årenes løb forsvandt disse personer efterhånden, og en ny slags dukkede op på egnen. Det var de såkaldte »bosser«, der strejfedes rundt på landevejene og brandskattede beboerne. For det meste var det arbejdssky, ofte fordrukne personer, tit hjemmehørende langt nede i Tyskland. Det var ikke velsete gæster at få, og der var mange af dem. Det var ikke sjældent, at der kunne komme fem-seks stykker om dagen.

Det var ikke altid hyggeligt at få sådant besøg, især ikke, hvis der ingen mandfolk var hjemme på gården. Gendarmerne var naturligvis på nakken af disse bosser. Det var ikke så sjældent, at vores i Bredebro stationerede gendarm to gange dagligt bragte en eller flere til amtsretten i Løgumkloster, men vejen derhen måtte tages til fods; det tog tid, og imens kunne kollegerne strejfe frit omkring.

Disse bosser var en ren landeplage. Nogle steder fandt man på at lave blikpenge, for hvilke der kunne købes hos købmanden - dog ikke spiritus - og som så gaves til bosserne. Det var penge, som de ikke skøttede meget om, og det hjalp noget på besøget, hvor dette var indført.

Historiecenter Dybbøl Banke

- to kommentarer

På Dybbøl Banke blev et nyt historiecenter indviet den 18. april 1992. Hans Ole Hansen har berettet om dette initiativ i Sønderjysk Månedsskrift 1990 s. 77-84 og 1992 s. 148. Reaktionen på den nye form for historieformidling ud fra modeller, dioramer og film, har været meget forskelligartede. De

har spændt fra begejstring til skuffelse. To besøgende i historiecenteret skriver her om deres indtryk. Det er grundlæggeren og lederen af det lokalhistoriske arkiv i Gråsten, Poul Andersen, og museumsinspektør på Haderslev Museum, Stine Wiell.

På Dybbøl Banke

Af POUL ANDERSEN

Jeg var ganske ung, da jeg første gang betrådte Dybbøl Banke. Jeg kom dertil på cykel fra Als over Pontontonbroen og cyklede op mod møllen. Den ret stejle bakke generede mig ikke, men gang på gang stod jeg af for at læse på de mange mindsten ved vejkanten og inde på markerne. Minderne om de faldne den 18. april 1864 var overalt.

Omsider stod jeg så oppe ved møllen, så mig rundt, og besteg derpå »Kongeskansen«. Det er ikke en skanse fra 1864, men en skanse opført af tyskerne 1867. Navnet har den, fordi titusinder af sønderjyder i 1920 her bød Christian 10. velkommen. Udsigten fra skansen var betagende hele horisonten rundt. Til Broagerland over Vemmingbund til kirken med de to spir, hvor preusserne i 1864 havde udkigspost, der i kikkert kunne se, hvor granaterne ramte i de danske skanser. Blikket gik videre til Bøffelkobbøl, hvor der var en fægtning i februar. Og blikket gik til Dybbøl kirke, hvor

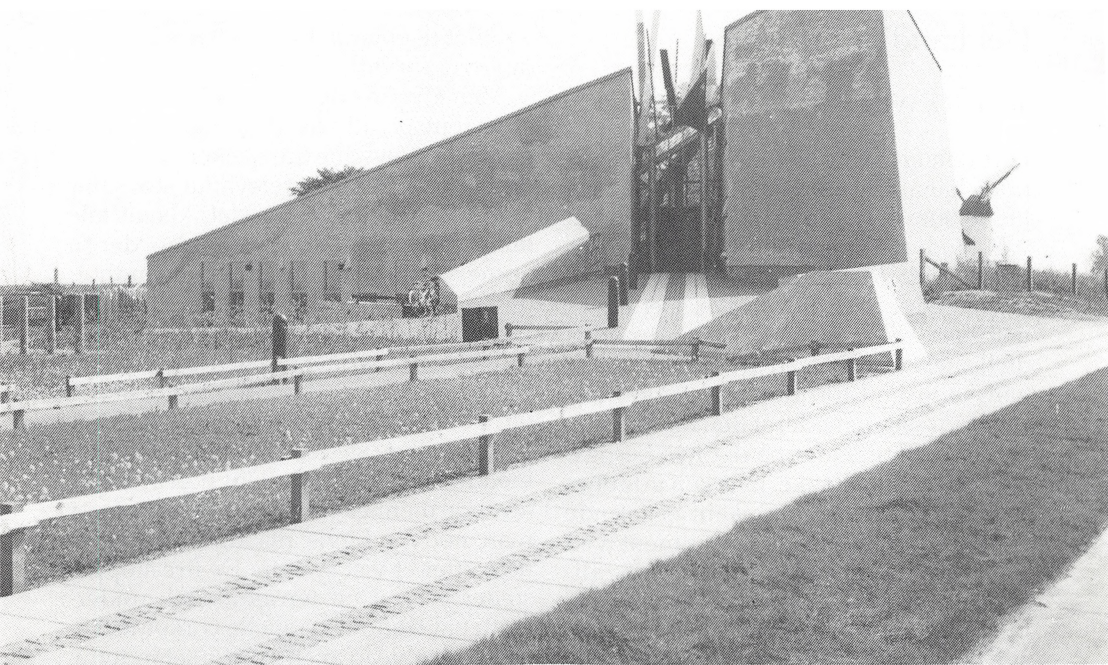
→
Historiecenter Dybbøl Banke set fra vest med indgangspartiet mellem de to delvis nedgravede, uregulære fløje, der leder tanken hen på de sønderskudte skanser. Mellem de to fløje en glas- og stålkonstruktion, der bryder op igennem taget som en rigt sammensat skulptur af bl. a. flag og krigssymboler. I baggrunden Dybbøl Mølle på østsiden af banken. Fot. 1992, Museet på Sønderborg slot.

kampen stod i marts, ned til Alssund, og så tilbage til Møllen, »Tvende gange skudt i grus«. Det betog mig meget at stå der og se de steder, hvor danske soldater pligttro havde sat livet ind for Danmark.

Jeg har siden da været på Dybbøl Banke utallige gange. Jeg har været der alene og med få venner, og hver gang har jeg følt, at jeg gik på Danmarks smukkeste kirkegård. Men jeg har også været til de store møder. Dybbøl Banke er et helt særligt samlingssted for det danske folk.

Når vi førhen kom fra vest, så vi på lang afstand Dybbøl Mølle og dens vinger, som sindigt drejede rundt. Men nu kan vi ikke se møllen længere. En mærkelig bygning er skudt op og skjuler møllen, til vi næsten står ved den. Men endnu værre er det, at den skønhed og ro, der var over det danske Thermopylæ, er brudt.

Man kan altid diskutere, om en bygning er grim eller smuk. Min mening er,

at historiecenteret skæmmer på Dybbøl Banke. At jeg ikke er ene med denne mening, det er der bevis for i den forbeholdne ros, der var i pressen efter indvielsen. Desværre er der også rædsomt inden døre.

Når man kommer ind i bygningen, føler man sig hensat til et varehus under glastag. Der er trapper op og ned til forskellige rum. Det første er mørkt, for at man under skiftende belysninger kan se en model af skuepladsen for krigen. Den ligner en stor klat ler. Trods pegepind og rødt lys er det svært for de gæster, der ikke har lokalt kendskab, at følge med i forevisningen. Her skal man så se uge for uge af belejringen. Men man ser ikke andet end teksterne: »Første uge, Anden uge ...«, ikke hvordan ugerne forløber.

I filmsalen skal man så se »Stormen den 18. april«. Det var ikke meget bevendt. Det begyndte med nogle billeder, ikke i kronologisk orden, men hulter til bulter. Til gengæld er der nogle kanon-

brag, der skal fortælle om bombardementet før stormen. Der kommer det ene brag efter det andet på en måde, der gør enhver krigsfilm i TV til skamme. Dette afsnit slutter med et par glimt af mindsten over nogle af de danske soldater, der faldt den 18. april.

Ude i gården var opbygget et brystværn og kanonbænk. Hele turen i centeret og forevisningsgården forekom mig teater. Der var intet om baggrunden for den ulykkelige krig, intet om styrkeforholdet mellem den danske og preussiske hær eller om den pligtfølelse, der fik den danske hær til at holde ud mod en overmagt, der var to til tre gange så stor og i besiddelse af mere moderne våben.

På mig virkede det hele hult og forlorrent. Dybt skuffet forlod jeg Dybbøl Banke. Skuffet over, at det var, hvad man havde fået ud af et tocifret millionbeløb. Man havde kun opnået at ødelægge hele området. Så ordet skandale må vist være det bedst dækkende.

Det handler om krig

af STINE WIELL

Fortiden er, hvad vi gør den til. For fortiden har aldrig været der. Det er historikerne, som bestemmer, hvordan fortiden var. Ved at romantisere den kan man bedre forholde sig følelsesmæssigt til ubehagelige dele af fortiden. Det bliver nemmere at acceptere og gør indtryk på de fleste. Risikoen ved at romantisere er ganske vist, at fortiden bliver glorificeret på en sådan måde, at den bliver løgn. Det er ikke tilfældet på det nye besøgssted på Dybbøl Banke, hverken ude eller inde. Arkitekterne har skabt et fejende flot nationalromantisk monument ved skanse IV, som godt kan stå denne distance. Set udefra er den kløvede bygning, som man går ind i, ikke for aggressiv, ikke for meget i offensiven. Det ville jo også være løgn, hvis den var enten det ene eller det andet, eftersom de danske soldater mest var i defensiven. Men dens største kvalitet er, at den er iøjnefaldende og med farverige faner lokker besøgende til. Det er dens formål. Jeg har erfaret, at murværket skal males i den danske hærs to blå farver. Det bliver bygningen efter min opfattelse endnu flottere af.

Besøgsstedet for 1864 skal formidle erindringen om Danmarks sidste aktive krig for Danmark i Danmark midt i et mindsted for de faldne i krigen. Indvendig er den nye bygning også imponerende. Rundgangen er tilpasset, så man bevæger sig fra mørke til gyldent, varmt solskin. Symbolikken i farvevalget er åbenbar og synes helt i overensstemmelse med den fortolkning, som de fleste rigsdanske historieskrivere benytter sig af, når der skrives Danmarkshistorie fra 1864 og frem til idag. Det forsmædelige nederlag er vendt til sejr for et næsten knust Danmark, der blev for-

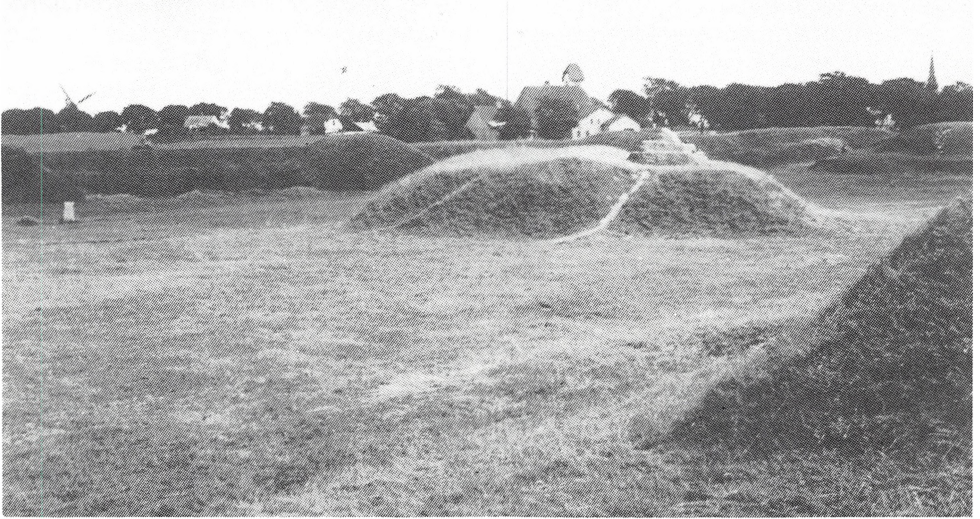
vandlet til et land, hvor få har for meget og færre for lidt.

Men Gud fri og bevar mig vel for at gøre rent på alle de postmodernistiske gesimser, afsvedne træbjælker og lignende mere og mindre relevante støvsamlende associationer, for slet ikke at tale om poleringen af al den messing, der så gerne skulle stråle og gløde for indholdet!

Det faghistoriske indhold i huset, baggrunden for krigen, slaget på Dybbøl Banke og krigens umiddelbare resultater, er forklaret med forskellige medier på forskellige steder. En omviser følger med hele vejen rundt. Flot nok at møde levende mennesker som fortællere, hvor man nødvendigvis må dirigeres igennem efter et vist system. De fire stoppesteder er ved en terrænmodel, understøttet af tredimensionelle computerbilleder, et tableau af en skanse set indefra, et gør-det-selv anlæg, et såkaldt historisk værksted, ude i gården, hvor skansen er under opbygning, og endelig ved en filmforevisning med en rekonstruktion om slagets gang den 18. april 1864.

Der er al mulig grund til at anbefale det historiske værksted for skoleklasser. Netop denne opdragende del er betydningsfuld at anvende. Her kan skolebørn forholde sig konkret til krigens håndværk og krigens teknologi. Det kan være umiddelbart befriende at bruge sin krop til fysisk kamp og føle et våbens fordukkende magt. Ingen kan vel undslå sig for glæden ved engang at have leget »røvere og soldater« og råbt: »Du er død«! Og hvis nogen alligevel gør det, er det min påstand, at de har fortrængt denne ubehagelige del af deres eget sinds historie! Man må inderligt ønske, at enhver skoleelev i Sønderjylland eller lejrskoleklasse i Danmark får mulighed for at opleve dette sted og lære at forholde sig negativt til krig.

Det er god journalistik at tage ud-

Et fotografi fra ca. 1930 viser området på toppen af Dybbøl Banke set fra Kongeskansen. Midt i billedet Hotel Dybbøl Banke, der i 1992 har måttet vige pladsen for det nye historiceenter. Til højre det preussiske sejrsmonument, som blev sprængt i luften i 1945, til venstre Dybbøl Møllens vinger. Alleen af træer er i dag fældet og erstattes af nye lindetræer. Derfor virker området i dag meget bart. Fot. A. Nørgaard, Kolding, i Historiske Samlinger, Aabenraa.

gangspunkt i en kendt person for at fortælle om noget alment, noget vi alle kan komme ud for. På Danmarks Journalisthøjskole lærer man at skelne mellem det private og det personlige, når det gælder at fortælle om berømte menneskers liv. Et eksempel herpå er følgende i dagspressen hyppigt tilbagevendende historie: En kendt politikers skilsmisse meddeles som en nyhed i pressen. Det er en personlig information, som kan være nyttig at vide for almenheden. Punktum. Men hvis meddelelsen også handler om, hvorfor den kendte politiker er blevet skilt, er grænsen til privat sfæren overskredet. Den danske soldat, der faldt på Dybbøl den 18. april 1864, er et sådant berømt menneske. Han er hovedpersonen i den afsluttende fortælling om slagets gang. Et brev fra hustruen læst op, som om det var af hende kombineret med billedet af gravstenen med hans navn, virker gribende. Her er

grænsen mellem det personlige og det private for mig overskredet, fordi han som døde er virkelig og ligger begravet under stenen. Tænk nu hvis hans efterkommere, som måske kender gravstedet, ikke kender dét brev. Personligt havde jeg foretrukket at se et billede af et gravsted for en unavngivet falden.

Der er flere steder, hvor der skal arbejdes mere med det faghistoriske indhold. For eksempel bliver det vist ikke sagt nogen steder, at Danmark faktisk brød en international fredsaftale forud for krigen. Det kan næsten ikke undgå at virke fornærmende på de tyske gæster, hvis følelsesmæssige solidaritet selvfølgelig må ligge andetsteds. Når fortællerne anvender nogle almindelige ord som »tyske« eller »preussiske« i flæng, eller hvad værre er, i sammenhæng eksempelvis med ordet »stormagtsdrømme« bliver udsagnet stærkt værdiløst. De kan derfor nemt komme til at fremstille

sagen lidt for forenklet og meget naivt.

De fleste af de menige soldater i slaget på Dybbøl troede vel, at de kæmpede for en retfærdig sag. Det gjaldt uden tvivl begge parter, venner som fjender. Måske forestillede nogle af soldaterne sig endog, at kampen - ja selv døden - derved kunne blive meningsfuld. Dét er i min begrebsverden grundlæggende forkert men vel måden at stå kampens grugennem på: at slå ihjel for ikke selv at blive slået ihjel.

Rundgangen varer knap en time. Så er det bare med at komme ud i landskabet og tage mindstederne i øje. Det er dejligt at gå i et smukt landskab. Er man flere, snakker man som regel godt. Efter oplevelserne indendørs er det betydningsfuldt at få gennemtalt begivenhe-

derne, at krig er et håndværk, som hører fortiden til, at krig er uacceptabel, at krig er noget svineri, og at man dør af det!

Det nye besøgssted på Dybbøl Banke er blevet et godt supplement til oplysningen om de mindeværdige begivenheder på stedet og de danskes forhold til arvefjenden Tyskland. Man må ønske, at især dets gør-det-selv-aktiviteter får mulighed for udvikling og derved bliver attraktive. Deri består også forskellen til Museet på Sønderborg Slot, som rummer landets største ekspertise på de materielle spor efter begivenhederne i 1864. Museet har års indsamlinger som dokumentarisk viden og dets folk ydermere den brede kulturhistoriske ballast, som man ikke kan købe sig til ved et enkelt besøg på Dybbøl Banke.

Pæn og nytteløs historie?

- to kommentarer

I Sønderjysk Månedsskrift nr. 5, 1992, s. 168-70 gav højskolelærer Erik Lindsø en op-sang til det lokalhistoriske arbejde, som efter hans mening ofte ender i indforståethed, selv-bekræftelse og misforstået pænhed. Det historiske arbejde bør op af starthullerne og give mulighed for, at ungdommen her kan finde grundlag for nye værdier, normer og holdninger. Derfor bør de historiske foreninger, arkiver og museer i langt højere grad blande sig i debatten både om den fysiske planlægning og EF-unionen, og de bør være med til at give et nyt værdigrundlag til opbrudskulturen. To repræsentanter fra den lokalhistoriske arbejdsmark giver her et svar på udfordringen. Det er den tidligere formand for Historisk Samfund for Als og Sundved, Boye Andersen, Nordborg, som beskriver sin opfattelse af det folkelige, historiske arbejde, og museumsinspektør Steen W. Andersen, Haderslev.

Når hundepisken bliver svunget over flokken, så hylér de hunde, der bliver ramt af snærten. Jeg følte mig ikke ramt, og derfor hylér jeg heller ikke. Men jeg vil gerne kommentere Lindsøs debatoplæg.

De gode folk, der arbejder i de lokalhistoriske arkiver af ren idealisme og uden vederlag, udfylder i dag et tomrum ved at samle og registrere. De arbejder hele tiden i 11. time, redder dokumenter og beretninger fra gamle folk på falderebet og får det hele arkiveret under forsvarlige forhold til bedre tider. At man nogle steder har evner og formåen til også at få arbejdet publiceret, skal de da ikke klandres for. Derved skabes fornyet interesse ud til de albums og brevbunker, der endnu har undgået forgængelighedens bogorm.

På museerne er man i disse år ved at

kvæles i afleveringer, der er værdifulde, men som hober sig op i magasinerne, og som man slet ikke kan overkomme at registrere eller udstille. Ved hjælp af EDB-styring er man på vej med at skabe overskuelighed, men det kræver ekspertise. Det er egentlig ikke folk med museumsuddannelse, der her er brug for. Der er brug for et samspil af uddannelser, og læg mærke til, at man med fint resultat kan bruge langtidslidige til disse vigtige opgaver, blot samfundet vil hjælpe til med at aflønne dem. Det er der, skoen trykker i Danmark, - i dag som på Fjerde Christians tid: Riget fattes penge! Besøger man vort naboland Tyskland, kommer man beskæmmet tilbage. Der stilles langt flere midler til rådighed til museer og samlinger, men de er egentlig ikke dygtigere end os, og de vil gerne lære af os.

Læreren fra Danebod Højskole har gjort en mageløs opdagelse med de elever, der strømmer til højskolen i disse år. De ønsker en identitet i forhold til noget. Der er historien brugbar på samme måde, som den var det i Grundtvigs dage. Da han holdt sine berømmelige forelæsninger, strømmede de unge til og lyttede. Grundtvig fortalte dem om sit liv i forhold til historien, som han havde oplevet. Det gjorde senere højskolens folk til den ungdom, der kom i højskolens guldalder, og det satte noget i gang, der bar frugt i flere slægtled. Nu står vi igen i dag som lærere over for en historieløs ungdom, der spørger: »Kan du fortælle og har du noget at fortælle?«. Det er ikke nok at sætte eleverne sammen i en gruppe. Det kommer der ingen oplevelse ud af. Jeg er selv så lykkelig over at have været lærer for ungdom siden mine unge år, og jeg lærte at fortælle på elevernes præmisser. Det lever jeg højt på endnu, hvor jeg stadig bliver brugt som guide og fører elever i historiens spor, i mytens og erindringens kilder. Jeg er i stand til

at få unge øjne til at tindre, og det fylder mig med stor glæde selv. »Hvor ved du det fra? - Hvor kan vi læse om det?« Det er spørgsmål, som jeg ofte møder, og som jeg ikke altid kan svare på. Men det er udfordringen til vor tids lærere, som står over for en rodløs ungdom. Læreren må kunne fortælle: Historie, litteratur, sagn og myter om alt det, der gjorde os til et folk, gav os identitet som danske.

For 100 år siden var det især skolelærerne, der skrev lokalhistorien op og lavede egnsbeskrivelser. De bruges i dag som grundlag for akademiske afhandlinger, som måske nok virker søvndyssende. De er vel heller ikke skrevet til højt læsning, men som en eksamensopgave. Jeg erkender, at en museumsmand skal kunne sit stof, - både som metode og faglig viden. Men jeg har ikke den store respekt for grader og akademiske titler, hvis indehaveren ikke kan formidle sit stof i fortælling og visioner, der driver tilhørerne med. Folk strømmer til museer, enkeltvis, familievis og som lejrskoler eller skoleklasser. De vil gerne betale for en omvisning, men det er ikke lige meget, hvem de får som guide. Jeg kender skoler, som ønsker omvisning ved en ganske bestemt, - ellers vil de hellere klare sig selv. De ældre husker Harboe i Sønderborg. Han lod eleverne holde tingen i hånden, mens han fortalte, så tid og sted blev nærværende. I erindringen kan vi vel alle huske fortællere, der var i stand til at fortælle, så man bagefter selv følte, at man havde været med i begivenheden. Jeg har selv overværet kampen ved Stiklestad så dramatisk og realistisk i fantasien, at da jeg mange år senere besøgte Stiklestad, så blev jeg skuffet. Vi skal ikke skrue tiden tilbage, men vi kan godt synge og fortælle, »så sagnet i hytte får vinger igen, og drenge, der lytter, går ud som mænd«.

»Vi skal op af starthullerne!« skriver Lindsø. Jeg tror ikke, billedet helt pas-

ser. Vi skal jo ikke løbe om kap med nogen eller komme først. Vi skal snarere ned ad bjerget, hvor vi måske forskanser os blandt bedreviddende. Historiens grundpiller er folkeligheden. Det er erkendelsen af, hvor jeg har rod, og hvorfra min verden går. Det er rigtigt, som Lindsø gør opmærksom på det, at vi idag befinder os i et tomrum, hvor vi møder et slægtled, der spørger, og derfor må der være nogen, der er i stand til at svare. Det er højskolelærerens opgave og kunst. Men det er også opgaven for læreren i folkeskolen og efterskolen, for museumspædagogen, kustoden, inspektøren, turistguiden og præsten. Vi har alle en plads i det spil, hvis vi kan den lektie, der kræves af os hver især. Det er den første forudsætning for at kunne fortælle. Men så er det ellers bare med at bøvle på.

Bliver tilhørerne urolige, så gjorde du det for dårligt. Så må du igen overveje dit stof og dit ærinde, forenkla dit ordvalg og begrænse din tid. Du får aldrig større muligheder end nu. Din løn bliver måske ikke penge. Vær glad for en flaske rødvin. Husk at »Sokrates i gamle klæ'er, han var mange penge værd« - og ham tog man livet af. Erik Lindsø siger muligvis om mit indlæg, at jeg snakker uden om, og at vi nok er enige i det væsentlige. Historiens egen fejl var nok, at den tog livet af vore idoler og helteskikkelser. Så skabte pøbelen sig nogle andre, og det er ved at gå op for verden, at de kan ikke holde, selv om vi skruer op for det helt store brøl. Vort liv skal ligne noget. Vi skal sejle efter et kompas, som vi kan stole på. Her kan historien vise os vore muligheder. »Forkynd dit fald, og afmal din brøde« skrev Inge-mann. Ja, lad os bare vedkende os fortiden, men lad os ikke fornægte den.

Boye Andersen

✱

Erik Lindsø lægger med sit indlæg i sidste nummer af Sønderjysk Månedsskrift op til debat. Det historiske arbejde må »ud af starthullerne« for at undgå helt at sygne hen i pænhed, selvbekræftelse og meningsløst gøgl. Udgangspunktet er Lindsøs arbejde som højskolelærer, hvor han konfronteres med en generation af unge, der er rodløse og savner værdinormer og traditioner som følge af de store omvæltninger, der har fundet sted i samfundet siden 1960'erne. Her har de historiske institutioner og foreninger en særlig forpligtigelse, mener Lindsø. De har med deres viden om fortidens livsformer og samfundsforhold alle muligheder for at være med til at forme fremtidens kultur- og livsmønstre. Det kræver imidlertid et langt større engagement i nutidens problemer og en langt mere målbevidst og holdningsbetonet indsats end det, der hidtil har været præsteret. Erik Lindsø sætter tingene hårdt op og ægger dermed uvilkårligt til modsigelse. Det er på mange måder et provokerende indlæg, men vigtigt, fordi det giver os lejlighed til selvransagelse og til at diskutere målsætninger og metoder. Specielt indenfor det meget diffuse kulturområde er det livsnødvendigt, at der med mellemrum rejses sådanne principielle debatter. Er vi på rette kurs eller kan ressourcerne udnyttes bedre?

Der er næppe nogen, der beskæftiger sig med historie, der kan være uenig med Erik Lindsø i, at det er en rigdom at kunne se nutidens begivenheder i et historisk perspektiv. Alle har brug for det som grundlag og inspiration for det liv, der leves her og nu og for at kunne udstikke visioner for fremtiden. Men Lindsø går efter min mening helt galt i byen, når han mener museer, arkiver m. v. skal give de unge traditioner, værdinormer og holdninger.

Vi skal ikke være et supermarked for livsværdier og holdninger, for historien

er ingen facitliste for fremtiden. Vi skal for at citere en nu 23 år gammel kulturbetænkning gerne være »arsenaler, hvorfra argumenter (kan) hentes til kritik af det bestående, (være) vækstpunkter for en ny livsholdning«. Vi vil gerne være med til at sætte noget i gang, men holdningerne og værdinormerne kan og bør skabes af den enkelte. Det er glædeligt, når ansatte på museer og arkiver eller medlemmer af historiske foreninger deltager i den almindelige samfundsdebat og peger på de mange værdier, der ligger i fortiden, men deres mening har ikke større vægt end andres, når det drejer sig om at skabe holdninger og værdinormer. At gøre dem til særlige eksperter i livsværdier ville være et groft misbrug.

Dette fritager os selvfølgelig ikke for til stadighed at være selvkritiske og vurdere om det, vi beskæftiger os med er relevant og vedkommende. Et emne kan være relevant på mange måder. En bog om f.eks. lerkarrenes udformning i 4. - 5. årh. e. Kr. kan synes utrolig overflødig og indforstået - og den læses da også kun af en snæver kreds. Men den kan være vigtig for dateringen af en stribe hidtil udaterede jernalderboplads, og herigennem være med til at øge forståelsen for, hvordan samfundet var organiseret i de vigtige århundreder, hvor grundlaget for den danske nationalstat blev skabt. Fremlæggelsen af sådanne »støvede« undersøgelser kan ikke bare affærdiges som overflødige frimærkesysler. Det tror jeg heller ikke Erik Lindsø mener. Det, han først og fremmest efterlyser, er nogle flere helhedsopfattelser og vel at mærke helhedsopfattelser med bid i. Det er nok rigtigt, at museums- og arkivfolket ikke ligefrem dominerer markedet for brede, visionsskabende frem-

stillinger. Det hænger sammen med, at arbejdet med at indsamle, registrere og bevare de kolossale mængder af materiale, der hvert år strømmer ind, er så ressourcekrævende, at der ofte ikke bliver tid til meget andet. Den nye tids stigende interesse for de emner, som arkiverne og museerne beskæftiger sig med, er til dels kommet bag på os, og vi har givetvis også været lidt for langsomme til at forholde os til den nye situation. Vi skal i højere grad lære at samarbejde, være bedre til at udnytte den nye EDB- teknologi og opstille nogle klarere målsætninger. Men ifølge sagens natur vil hovedparten af de udspil, der fremover vil komme fra museer og arkiver, også være »frimærkeorienterede«. For, hvis ikke arkivernes og museernes medarbejdere skulle udrede de bjerge af oplysninger, der gemmer sig i dokumentpakkerne eller på hylderne med genstande, hvem skulle så? Til dette udredningsarbejde hører nu engang grundige detailstudier, der – set udefra – kan sammenlignes med frimærkesysler.

Heldigvis er der mange andre end de støvede arkiv- og museumsfolk, der beskæftiger sig med historie. Det ene store oversigtsværk efter det andet ser i disse år dagens lys. Der laves fremragende fjernsyns- og radioudsendelser om historiske emner. Der skrives historiske romaner, laves film og skuespil, og aviserne og tidsskrifterne bugner af artikler med historisk indhold. Mange er i gang på dette felt: historikere, journalister, forfattere, lærere m.fl., men alle er de i sidste ende dybt afhængige af det arbejde, som dagligt gøres på museer og arkiver for at bevare og udrede det historiske kildemateriale. Uden dette fundament ville det at beskæftige sig med historie blive meningsløs underholdning.

Steen W. Andersen

Det sker – på nordslesvigske museer

Glimt fra Zambia - et land i Afrika

Vækkeuret ringede klokken 5.30. Det er stadig mørkt en halv times tid endnu, så kan jeg køre. Landroveren pakkede jeg allerede i går aftes med de nødvendige ting, og håbede så på, at vagtmændene ville holde sig vågne og passe på de 100 liter diesel i reservedunke, reservehjulene, værktøjet og køletaskerne. Lidt i seks er jeg klar, låser det svære jerngitter foran døren op, og går ud. Mr. Phiri rasler med den svære kæde, der låser havegitteret, og åbner, så jeg kan køre ud på den brun-røde støvede Lunzua Road i Kasama i det nordlige Zambia.

Jeg er på vej mod Livingstone ved Victoria vandfaldene. Den danske ambassade har bedt mig hjælpe museet i Livingstone med nogle udbygningsplaner, og jeg må køre de 1500 km derved, for den ene (veteran) brandbil, som Kasama er i besiddelse af, er igen gået i stykker, så flyet, der ellers kommer tirsdag og lørdag, ikke vil lande.

Vejen - den eneste asfalterede i Zambia - er i en elendig forfatning - fyldt med store, dybe huller ofte flere meter i diameter. Så køreturen foregår i slalom. Alligevel har jeg speederen i bund, for jeg skal være fremme i Lusaka inden mørkets frembrud. Det er alt for farligt at køre i mørket. Men jeg behøver heller ikke at tage meget hensyn til mine medtrafikanter. De fleste holder stille med motorskade eller eksploderede dæk og venter på, at »nogen« skal komme og hjælpe. De mange gående Zambianere med varer på hovedet og børn på ryggen giver mig heller ikke problemer, for de springer straks ind i bushen, når de hører en bil.

Landskabet er meget ensformigt på denne tur. Overalt er der små træer og buske (bush). Men jævnligt ses små eller større landsbyer mellem vegetationen. Husene er lerklinede og med strithårstækning. Bør-

nene dominerer billedet, kvinderne støder majsene, og mændene hviler sig. Næsten intet er opdyrket. I sammenligning ligner Danmark en stor have.

Sen eftermiddag er jeg i Lusaka, 900 km fra mit hus. Jeg nåede det, inden mørket faldt på. Jeg er træt i arme og hænder. For her lærer man at holde fast i rattet, klar til det næste hul, man ikke nåede at komme uden om.

Bliver hilst velkommen som en gammel slægtning på Hotel Ridgeway: »Good evening Sir, how are you, nice to see you again, how was the trip?« Som hvid bliver man hurtigt kendt. Jeg skriver mig ind og deponerer en plastikpose halvt fyldt med pengesedler i boksen. I alt er der vel 2000 kr - 20.000 kwacha i 50-kwacha sedler, der er den største i Zambia. Jeg kommer her tit, ca. hver 6. uge, for det er i Lusaka købmanden bor, og da vores familie ikke udelukkende ønsker at leve af nshima (kogt majsmelesgrød), som zambianerne gør det, så må jeg afsted.

Efter en god nat kravler jeg, stadig stiv i lemmerne, ind i landroveren for at køre de sidste 600 km til Livingstone. Her får jeg en god snak med de ledende folk på museet, der er landets hovedmuseum, for både etnologi, arkæologi og naturhistorie. Samlingerne er spændende og smukt sat op i den store bygning. Når man står foran den, kan man se skumsprøjet fra Victoria vandfaldene 10 km væk.

Den 2. august åbner Midtsønderjyllands Museum udstillingen: Glimt fra Zambia - et land i Afrika. Udstillingen vil ved hjælp af fotografier, lysbilleder, musik og video samt indsamlede og købte genstande, prøve at give en fornemmelse af, hvad Zambia er for et land - stort og spændende og befolket med venlige, smukke og meget sorte mennesker.

Flemming Roth

Museet på Sønderborg Slot

- Indtil 30. sept.: *Kniplinger*. En udvidelse af museets permanente udstilling.
Indtil 30. juli: Udstilling af 50 Jazz plakater.
Indtil 31. aug.: *Glasudstilling*. Læge Harald Roesdahls privatsamling.
9. sept.- 31. okt.: Kunst fra Luxembourg.

Tønder Museum

- Indtil 9. aug.: *Rav, natur- og kulturhistorisk set*.
Særudstilling på Højer Mølle Marskmuseum, Skolegade, Højer.
Indtil 1. sept.: *Lisette Dyrberg, Rørkær*. En kniplerske fra Tønderegnet.
6. juli - 6 sept.: *Slagterhåndværk på Tønderegnet*.
15. aug. - 13. sept.: *Den lange tælling*. Vævede tekstiler fra Guatemala. Under udstillingen viser en indiansk kvinde guatemalansk væveteknikker.

Aabenraa Museum

- Indtil 30. aug.: *Småskibsfart fra Egersund og fjordegnet*.
5. sept. - 25. okt.: Kunst fra Tyskland.

Haderslev Museum

- Indtil 20. sept.: *700 år Haderslev*
Byhistorisk udstilling i anledning af 700 året for Haderslevs stadsret. Udstillingen fortæller om byens styrelse og officielle liv, om krigen og det åndelige liv og om den myldrende travlhed af handel og håndværk.
20. aug.: *Naturen omkring Haderslev*
Aftentur med naturvejleder Hans Ole Matthiesen (Mødested og tid: se dagspressen)
22. - 23. aug.: *Middelaldermarked og ridderturnering*
I 700 året for Haderslevs stadsret genoplives i Damparken den farverige middelalder med markedsboder, gøgl og kæmpende riddere.
27. aug.: *Oltidsminder omkring Haderslev*
Aftentur med museumsinspektør Steen Andersen (Mødested og tid: se dagspressen).

Midtsønderjyllands Museum

- Indtil 26. juli: *Gåden om den store død*. En udstilling produceret af Geologisk Museum i København, som præsenterer det liv, der eksisterede i Kridttiden samt forsøger at forklare, hvad der var, der skete ved periodens afslutning, der betød udslettelsen af adskillige dyregrupper, som hidtil havde domineret livet til lands og til vands.
Indtil 31. okt.: *Fuglelivet i Skagerrak*. En udstilling om sjældne og almindelige fugle i Skagerrak. Produceret af Nordsømuseum i Hirtshals.
2. aug. - 31. okt.: *Glimt fra Zambia. Et land i Afrika*. Se omtalen på modsatte side.

Museet Holmen, Løgumkloster

- Indtil 31. dec.: *Fra storkerede til adelsfrøkner*
Kniplingsindustrien på Løgumklosteregnet.
Indtil 20. aug.: *Walter Habdank*. Billeder om lidelse og håb.
Indtil 6. sept.: *Skulpturer m.v. af Stig Carlsson, Sverige*. I anledning af kunstnerens 60-års fødselsdag.

Ture i Sydslesvig

Syv ture i Sydslesvig. Grænseforeningens årbog 1992, 48 sider, ill.

Grænseforeningens årbog har i tidens løb bragt mange spændende og interessante artikler om kulturhistoriske emner. I år er det blevet til en lille guide skrevet af Sydslesvig-kenderen Fr. Rudbeck. Syv ture i landsdelens østlige del fra Flensborg i nord til Ejderkanalen i syd. Rejseførereren giver sig ikke ud for at være udtømmende; dertil er den afmålte plads for sparsom, men som en hurtig oversigt over de mange seværdigheder vil den uden tvivl kunne gøre nytte mange steder. Teksten er suppleret med en række glimrende sort-hvide fotos, men en udpræget mangel er dog, at der bortset fra bagsidens oversigtskort, ikke bringes et eneste kort. I flere tilfælde ville nogle hurtige situationsrids have været til stor nytte.

swa

Maleren Jens Juel

Ellen Poulsen: Jens Juel. Bind 1. Katalog, 283 s. Bind 2. Malerier og pasteller, 572 s. Christian Ejlers Forlag. København 1991. Pris: 1000 kr.

Den kendte danske kunsthistoriker Ellen Poulsen fremlægger med værkfortegnelsen over Jens Juels malerier og pasteller sit livsværk og råder hermed bod på en mangel, som man har følt, siden man for mere end to århundreder siden blev klar over Hofmalerens store betydning for den danske og europæiske kunsts historie. For så vidt bringer værket indledning i bind 1 hverken biografiske nyheder eller en ny vurdering af mesterens placering, men ny er sammenstillingen af 884 malerier med en kort beskrivelse i kataloget og i næsten alle tilfælde en gengivelse, ofte i farver, i billedbindet.

Jens Juels omfangsrige produktion har selvfølgelig i det væsentligste det publikum til genstand, som havde deres bopæl i hovedstaden, men der er også mange personer fra hertugdømmerne Slesvig og Holsten, som er blevet portrætteret af ham. Det gælder især fyrstelige og adelige personer samt per-

soner med tilknytning til administration og forvaltning. Dem kan man hermed finde i dette fornemme værk.

Bert Lewandowski

Nyttige arkivregistraturer

Hans Schultz Hansen: Herredsfogderiarkiver fra Nordslesvig 1868-1889, 167 s., Aabenraa 1991. Pris: 50 kr.

Kim Furdal: Sogne- og flækkekommunale arkiver i Sønderjyllands amt 1920-1970, bd. 1-2, 249 og 226 s., Aabenraa 1991 og 1992. Pris: 60 kr pr. bind.

Udgivet af Landsarkivet for de sønderjyske Landsdele.

Landsarkivet har inden for det sidste års tid udgivet to registraturer, som især er nyttige - ja uundværlige - for dem, der beskæftiger sig med lokalsamfundets historie indenfor de sidste ca. 125 år. Registraturen over herredsfogderiarkiverne gør et arkivmateriale tilgængeligt, som hidtil kun har kunnet benyttes med meget stort besvær, selvom materialet har været på landsarkivet siden dets oprettelse. Registraturen over sognekommunernes arkivalier gør et materiale tilgængeligt, som indtil for nylig for det meste vedkommende har ligget utilgængeligt hen rundt omkring hos kommunerne, ofte på lofter og i kældre. Registraturen omfatter alle tidligere sognekommuner i 14 af de nuværende sønderjyske kommuner, nemlig Christiansfeld, Nørre Rangstrup, Rødekro, Aabenraa, Tinglev, Tønder, Bov, Gråsten, Sundeved, Broager, Sydals og Nordborg, og der er løfte om, at endnu et bind vil følge, når sognekommunale arkivalier fra flere kommuner afleveres.

Begge registraturer har en administrationshistorisk indledning, som er meget nyttig. Dels redegør den for de to administrative enheders historie, deres oprettelse, hhv. i 1868 og 1920, samt organisation, funktion og nedlæggelse i hhv. 1889 og 1970, dels redegør den for de områder, som de har beskæftiget sig med og dermed for arkivernes indhold.

Herredsfogederne var en statslig, admini-

strativ instans - den laveste på lokalt plan - der førte en betydelig grad af tilsyn med landkommunerne og tillige havde en ret omfattende politimæssig myndighed. Derfor kan man i disse arkiver finde materiale om et meget bredt spektrum af samfundets mange sider. Her er sager vedrørende markeder, sundhedsvæsen, brandvæsen, vejevæsen, fattigvæsen, foreningsvæsen, landbrug (især vedr. den såkaldte realbyrdeflønsning omkr. 1880), håndværk og industri.

Begge registraturer rummer også gode vejledninger til, hvordan arkiverne benyttes. Det er forklaret, efter hvilket system de er bygget op, og dermed hvordan man finder frem til det emne, der interesserer en. For sognearkiverne gælder, at de alle er registreret efter det såkaldte Odder-system. En oversigt over dette journalsystem er også en god hjælp for brugeren af registratur og arkivalier, og overskrifterne her siger meget om, hvad sognearkiverne indeholder: brand- og bygningsvæsen, skattevæsen, socialvæsen, skolevæsen, vejevæsen og »samfundsforhold iøvrigt«, herunder forhold vedrørende landbrug, handel og industri. Det fremgår dog klart, at det er sagerne omkring det, som det offentlige tog sig af, der fylder mest.

Der er ikke bevaret lige meget materiale i alle herredsfogderiarkiverne og i alle sognearkiverne. Begge registraturer redegør for de kassationer, som er foretaget, og for principperne herfor, for så vidt som de findes. Der er kasseret både på landsarkivet i overensstemmelse med disse principper, og ude hos kommunerne før afleveringen, og det kan her konstateres, at der hos kommunerne også er kasseret materiale, som burde være bevaret. Noget af det der især mangler i sognearkiverne er skolesagerne. Dette skyldes ikke så meget kassation, men bl. a., at skolearkivalier hidtil er blevet udskilt som et særligt arkiv. De skal derfor søges ad anden vej. Men det konstateres også, at en del skolearkivalier har fundet vej til de lokalhistoriske arkiver, hvilket er i strid med reglerne i Indenrigsministeriets bekendtgørelse af 29. april 1981.

Det er et stort og dygtigt udført arbejde, de to arkivarer - hjulpet af arkivets øvrige personale - har ydet med disse registraturer. Dette arbejde må gerne fortsættes! og man

kunne her ønske sig disse registraturer over lokaladministrationens arkivalier suppleret med en registratur over de preussiske landkommuner, dvs. de administrative enheder, som var forgængere for sognekommunerne, samt en registratur over amtsforstanderarkiverne. Amtsforstanderne efterfulgte herredsfogederne i 1889 som de statslige embedsmænd på lokalt plan. Får vi disse registraturer er vi godt hjulpet på vej til at finde frem til alt det arkivalske materiale, som lokaladministrationen har afsat sig i de ca. 100 år fra 1868 til kommunalreformen 1970.

Det er dog klart, at dette materiale ikke alene kan belyse lokalsamfundenes udvikling. Der må materiale til fra den private sfære, f.eks. virksomheds- og erhvervsarkiver, foreningsarkiver, og privatarkiver. Landsarkivet rummer også meget materiale af denne art, men det er især inden for disse områder, at materialet skal findes på de lokalhistoriske arkiver. hf

HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

indbyder til
HISTORISK LØRDAG
i Slesvig By

lørdag den 8. august 1992 kl. 14

Mødested: På havnen ved sømærket.

Dernæst vil der være tre rundvisninger:

- 1) **I Domkirken**, hvor bl.a. Brüggemann-alteret og Fredrik 1's gravmæle fremvises.
- 2) **I Rådhuset**, hvor Stændersalen og det middelalderlige Gråkloster vises. Der vil også være lejlighed til at kigge under gulvet og se de grundsten, som bar Slesvigs kongeborg fra før 1239.
- 3) **I Sankt Johannes-Kloster** på Holmen. Det er grundlagt i 1191 som Nonnekloster og blev ved reformationen omdannet til adeligt jomfrukloster.

Man kan selv vælge om man vil deltage i alle tre rundvisninger, som varer ca. 45 minutter, eller kun en enkelt.

Pris: 20 kr. eller DM 5.

Historisk Samfund for Sønderjylland
Sydslesvig Amtskreds

Næste nummer af månedsskriftet udsendes med postvæsenet den 8. september.

Tang Kristensen og Sønderjylland

Evald Tang Kristensen (1843-1929) er ikke blot den største folkemindesamler, vi har haft i Danmark - han er antagelig den person i hele verden, der har indsamlet flest folkeminder. Gennem mere end 50 år indsamlede han folkeviser, eventyr og sagn hos omkring 6.500 meddelere. Det blev til titusindvis af optegnelser. Selvom hans forfatterskab omfatter 79 bogudgivelser udover et betydeligt antal artikler, er hovedparten af hans indsamlinger endnu upublicerede. De befinder sig i arkiverne på Dansk Folkemindesamling i København.

Nøglen til forståelse af Tang Kristensens kolossale arbejdsindsats er hans stærke, danske nationalfølelse kombineret med en fast tro på, at folkeminderne kunne være med til at gøre folk bedre. Han ville bygge bro mellem en samtid i åndeligt forfald og en fortid præget af folkepoesi. Hans mål var at indsamle så meget som muligt, mens tid var. Derpå kunne han selv eller andre bruge det indsamlede til gendigtninger, som kunne løfte og forædle.

Tang Kristensen levede i en tid med store nationale spændinger, og han var meget berørt af de begivenheder, der gjorde Danmark mindre. Det er ikke noget tilfælde, at den allerførste artikel, han får trykt, bærer titlen »Modersmaalets Værd«. Her skriver han om modersmålet som forudsætning for dannelse af nationalfølelse.

På et tidligt tidspunkt i sit indsamlingsarbejde opdagede Tang Kristensen, at de folkeminder, som han så ihærdigt søgte, fandtes hos helt andre grupper end de nationale vakte. Dette gjaldt både i Danmark og i Sønderjylland. Han havde den fra romantikkens nedarvede forestilling om, at folkeminderne fra en fordums guldalder var sunket ned gennem samfundslagene og endt hos de fattigste. Derfor blev det i overvejende grad i denne samfundsklasse blandt

røgttere, tjenestepiger, indsiddere, husmænd og aftægtskoner, Tang Kristensen hentede sit stof. Han giver selv denne begrundelse: »Folkeminder gemmes mest af fattige folk, det er ligesom livets velvære har fortrængt de åndelige overleveringer«.

Helt anderledes forholdt det sig med de arkivalier, som han på vejen til sine meddelere også indsamlede. Dokumenter af denne art fandtes især i den velstillede del af befolkningen. Karakteristisk er beskrivelsen af en rejse i Sønderjylland i 1901, hvor han besøgte gamle tingbøger på Trøjborg og optegnede en vise, som godsejerens søn havde lært som barn af en gammel røgtter. Derpå besøgte han den fremtrædende dansksindede gårdejer Fr. Højbjerg i Visby. Her fik han bindebrev og andre gamle dokumenter, men ikke folkeminder. Derimod gav Højberg en nyttig henvisning til landsbyens skrædder Karsten Mathiesen, der kunne fortælle otte gode eventyr. Ganske vist måtte optegnelserne foregå, mens skrædderen syede, og den påholdne Tang Kristensen måtte traktere både med kaffe og en skærv for ulejligheden, men det var ulejligheden værd.

Desværre kender vi ikke de eventyr, som skrædderen i Visby fortalte. De findes i det enorme Tang Kristensen-arkiv i Dansk Folkemindesamling. Størstedelen af det betydelige materiale, der blev optegnet i Sønderjylland, henligger endnu ubearbejdet, fordi de fleste af hans værker blev udgivet før år 1900, dvs. før han havde rejst af betydning i Sønderjylland.

Det sønderjyske vise-, sagn- og eventyrmateriale er ikke udskilt i en særlig gruppe, selvom det er indsamlet i et område under tysk styre. Der var for Tang Kristensen ingen tvivl om, at dette stof var en naturlig del af de danske folkeminder og skulle ikke behandles særskilt.

ia